

Motion till riksdagen 2021/22:4707

av **Nooshi Dadgostar m.fl. (V)**

med anledning av prop. 2021/22:100 2022 års ekonomiska vårproposition

1 Sammanfattning

De senaste årens många prövningar har lärt oss att vi behöver ett starkt samhälle för att klara svåra utmaningar. Vänsterpartiet värnar det välfärdssamhälle som tidigare generationer har byggt och eftersträvar en samhällsutveckling som drar lärdom av de vinningarna.

Rysslands invasion av Ukraina orsakar enormt mänskligt lidande. Grova övergrepp har begåtts, miljontals människor har tvingats på flykt och städer har ödelagts. Kriget bidrar också till stor osäkerhet i den globala ekonomin, med inbyggda risker för redan utsatta länder. Kriget får även återverkningar i Sverige. En tydlig effekt är den snabba ökningen av energi-, drivmedels- och livsmedelspriser. Vänsterpartiet värnar de svenska hushållens ekonomi. Vi har därför under våren föreslagit att hushållen ska skyddas mot prishöjningar på energi, bensin och diesel. Vi har dessutom tidigare förhandlat fram att pensionerna ska höjas för de pensionärer som har det sämst ställt.

Den svenska arbetsmarknaden har utvecklats förhållandevis starkt under det senaste året. Den fortsatt höga arbetslösheten är dock ett stort problem. Särskilt allvarligt är att långtidsarbetslösheten biter sig fast på höga nivåer. Även om antalet som är arbetslösa längre än ett år sjunkit något de senaste månaderna ligger långtidsarbetslösheten kvar på historiskt höga nivåer. Den ökade långtidsarbetslösheten innebär dock inte att det saknas kvalificerad arbetskraft bland de arbetslösa. Därför kan en kraftfull ekonomisk politik göra stor skillnad.

Välfärdssektorn har under lång tid varit underfinansierad. Antalet anställda inom välfärden har minskat i relation till befolkningsutvecklingen sedan 2016 och fallet har varit särskilt starkt sedan 2019. Samhället behöver förnya sitt åtagande att säkerställa en god arbetsmiljö och goda arbetsvillkor för de som söker sig till förskolan, sjukvården, skolan och äldreomsorgen och för de som redan arbetar där. Vänsterpartiet driver ökade statsbidrag till kommuner och regioner som en prioriterad fråga i det kommande budgetarbetet. För Vänsterpartiet är det vidare en självklarhet att resurserna som är avsatta för att finansiera den gemensamma välfärden ska gå till människor som behöver stöd och hjälp och inte till kommersiella bolag som etablerat sig i sektorn.

Ojämligheten i Sverige har ökat sedan mitten av 1980-talet. En viktig orsak till de ökade klyftorna är hur det svenska skattesystemet utvecklats. Skattekvoten har sänkts från 49,8 procent 1990 till 42,1 procent 2022, vilket motsvarar ca 440 miljarder kronor i mindre skatteinkomster varje år. Vänsterpartiet söker mandat för att inleda arbetet med en genomgripande skattereform som ska skapa ett enhetligt, rättvist och legitimt skattesystem som kan bidra till en långsiktig finansiering av välfärden.

Det behövs en kraftigt förändrad inriktning av den ekonomiska politiken för att pressa tillbaka arbetslösheten, minska inkomstskillnaderna och accelerera klimatomställningen.

Vänsterpartiet menar att den ekonomiska politiken bör styras av reala mål om ökad sysselsättning, investeringar och klimatomställning, där offentligfinansiella mål och inflationsmål blir verktyg för att uppnå de reala målen.

Världen befinner sig i ett klimatnödläge. Det står bortom allt tvivel att mer behöver göras såväl globalt som nationellt och lokalt. När samhället ställer om ska det ske på ett socialt hållbart sätt. Vänsterpartiet menar att priser, subventioner och skatter är viktiga verktyg i klimatomställningen, men samhället behöver framför allt bygga hållbara alternativ till dagens klimatskadliga verksamheter. Vänsterpartiet söker därför mandat för att genomföra ett historiskt omfattande investeringspaket för klimatet. Genom investeringar på 700 miljarder kronor vill vi de kommande tio åren se till att klimatomställningen accelereras. Vänsterpartiet föreslår omfattande utbyggnad av tåginfrastrukturen, investeringar i ett robust elnät och en upprustning av miljonprogrammen med energieffektiviseringar och bättre boendemiljöer. Vänsterpartiets föreslagna investeringsprogram kommer att innebära ökad jämlikhet, stärkt produktivitet, minskad arbetslöshet och en modernisering av det svenska samhället.

Pensionerna behöver höjas. Enligt Pensionsmyndigheten uppgår kompensationsgraden från den inkomstgrundade pensionen till 50 procent för år 2020 – målet var att den allmänna pensionen skulle uppgå till 60 procent. Nära hälften av landets kvinnliga pensionärer har så låg inkomstgrundad pension att de har rätt till garantipension. Omkring 300 000 pensionärer i Sverige lever med låg ekonomisk standard. Det är den högsta siffran i Norden. Vänsterpartiet presenterar här ett förslag som höjer inkomstpensionerna med omkring 13,4 procent 2024.

Socialförsäkringarna är en central pelare i den positiva arbetslinje som Vänsterpartiet förespråkar – individer kvalificerar sig till försäkringar genom arbete, och försäkringarna i sin tur bidrar till möjligheten att komma tillbaka i arbete. Den just nu högst prioriterade frågan inom sjukförsäkringen är att avskaffa karensavdraget.

Sverige har bland de starkaste offentliga finanserna i västvärlden och löpande och stora överskott i bytesbalansen. Samtidigt står världen inför ett klimatnödläge, där vi har cirka tio år på oss att vända utvecklingen. För att finansiera ett omfattande investeringsprogram föreslår Vänsterpartiet att ett tioårigt moratorium införs för det finanspolitiska ramverket, med start 2023. Vi föreslår att dagens överskottsmål ersätts med ett underskottsmål för de offentliga finanserna under moratoriet.

Den ekonomiska politiken bör styras av reala mål om ökad sysselsättning, rättvis fördelning, investeringar och klimatomställning – där offentligfinansiella mål och inflationsmål blir verktyg för att uppnå de reala målen. Vänsterpartiet föreslår därför att det finanspolitiska ramverket kompletteras med mål för arbetsmarknaden om full sysselsättning och ett mål för offentliga investeringar i linje med våra klimatåtaganden.

Den ekonomiska politiken ska inriktas mot full sysselsättning och ekonomisk jämlikhet. Arbete utgör basen för välfärd och ekonomiskt välstånd och ger möjlighet till

delaktighet i samhällslivet. Samtidigt måste klimatomställningsarbetet accelereras betydligt för att vi ska nå våra klimatmål.

2 Innehållsförteckning

1	Sammanfattning	1
2	Innehållsförteckning.....	4
3	Förslag till riksdagsbeslut	6
4	Det ekonomiska läget.....	6
4.1	Konjunkturläget.....	6
4.2	Utvecklingen på arbetsmarknaden	7
4.3	Läget i kommuner och regioner	9
4.4	Ökad ojämlikhet	10
	Ökade förmögenhetsklyftor	13
5	Vänsterpartiets riktlinjer för den ekonomiska politiken	15
5.1	Ekonomisk politik i samhällets tjänst.....	15
5.2	Arbetet är grunden.....	16
5.3	Inkludering och etablering	17
5.4	Utbildning – en samhällelig nyttinghet, inte kommersiell vara	17
5.5	Likvärdig och generell välfärd – utan vinstintresse	18
5.6	Socialförsäkringar för livets olika delar	19
5.7	Bostäder där jobben finns.....	20
5.8	Kultur för alla	21
5.9	Skatter för ett hållbart samhälle	21
6	Långsiktigt hållbar finanspolitik	22
6.1	Bakgrund	22
6.2	Det finanspolitiska ramverket i Sverige	24
6.2.1	Budgetpolitiska mål	24
6.2.2	Den statliga budgetprocessen och extern uppföljning.....	25
6.2.3	Det finanspolitiska ramverket är en del av den s.k. normpolitiken.....	26
6.3	Överskottsålet.....	27
6.4	Förhållandet mellan överskottsålet och skuldankaret	28
6.5	En ny rollfördelning mellan finans- och penningpolitiken växer fram.....	29
6.6	För- och nackdelar med olika finanspolitiska mål	30
6.6.1	Saldomål	31
6.6.2	Skuldkvoter	31
6.6.3	Golden Rule	31
6.6.4	Utgiftsregler	32
6.7	Klimatomställningen och behovet av ett reformerat ramverk.....	33
6.8	Ett ramverk för ett rikare Sverige.....	33
6.8.1	Medelfristigt mål för det finansiella sparandet.....	33
6.8.2	Utgiftstaken	35

6.8.3	Långsiktigt mål för den offentliga skulden	35
6.8.4	Realekonomiska mål bör komplettera de finansiella målen	36
7	Investeringsplan för klimatet	36
7.1	Den gröna omställningen	36
7.2	Det gröna samhällsbygget	39
7.2.1	Infrastruktur i hela landet	39
7.2.2	Ett robust elnät.....	40
7.2.3	Goda boendemiljöer och klimatsmarta fastigheter	41
7.2.4	Från ord till handling	41
8	Pensioner som går att leva på.....	42
8.1	Pensionssystemets brister	42
8.2	Garantitillägget.....	43
8.3	Höjda inkomstpensioner.....	44
8.3.1	Höj inbetalningarna till pensionssystemet	44
8.3.2	Höj pensionsrätterna för pensionärer och pensionssparare	45
8.3.3	Inför en gas i pensionssystemet.....	45
8.3.4	Övergångsregler	46
8.3.5	Exempel på höjda pensioner.....	46
8.3.6	Offentligfinansiella effekter	47
8.3.7	Pensionssystemets finanser	48
8.3.8	Ytterligare ändringar inom pensionssystemet.....	49

3 Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen godkänner förslaget till riktlinjer för den ekonomiska politiken och budgetpolitiken (avsnitt 5–8 i motionen).

4 Det ekonomiska läget

4.1 Konjunkturläget

Det ryska anfällskriget är en humanitär katastrof med stort mänskligt lidande. Den ryska invasionen medför också negativa effekter på den ekonomiska utvecklingen. Före kriget förväntades den globala återhämtningen fortsätta under 2022 och 2023, till följd av bl.a. ökad global vaccination mot covid och stödjande ekonomisk politik. Samtidigt kvarstod en hel del utbudsstörningar i leveranskedjor m.m. och inflationen började ta fart rejält under slutet av 2021 och början av 2022. Kriget har förstärkt dessa förhållanden.

Samtidigt som Ryssland och Ukraina är relativt små ekonomier i ett globalt perspektiv är de stora råvaruproducenter. Tillsammans står de för ca 30 procent av den globala exporten av vete, 20 procent av naturgas och 11 procent av oljeexporten.¹ Till det ska läggas att många globala leveranskedjor är beroende av metaller från Ryssland och Ukraina. Ryssland är en viktig exportör av palladium som bl.a. används i bilkatalysatorer, och nickel som används i stålproduktion och tillverkning av batterier. Priset på många av dessa råvaror har stigit brant sedan kriget startade. Stora utbrott av covid-19 i Kina håller samtidigt tillbaka produktionen där, vilket ytterligare driver upp inflationen. Störningar i handeln och produktion av spannmål och gödningsmedel riskerar också att leda till en livsmedelskris, främst i Afrika och i Mellanöstern.

Den höga inflationen har drivit upp marknadsräntorna och sätter många centralbanker i en svår sits. Å ena sidan ligger inflationen skyhögt över de inflationsmål som centralbankerna baserar sin penningpolitik på. Å andra sidan är det tydligt att prisuppgångarna främst kommer från störningar på utbudssidan. Det väcker frågan om i vilken utsträckning och med vilka medel centralbanker bör bekämpa inflation som handlar om störningar i leveranskedjor och prisuppgångar på råvaror och energi. Riksbankschefen Stefan Ingves har varit ute och signalerat för inte mindre än tio räntehöjningar fram till slutet av 2023.² En sådan räntebana riskerar att leda till en dubbel åtstramning av den ekonomiska aktiviteten. Först verkar den höga inflationen åtstramande i och med att den minskar hushållens köpkraft och företagets vinster. De höjda räntorna kommer därtill att påverka såväl hushållens som företagets räntekostnader, vilket i förlängningen leder till högre arbetslöshet.

Vänsterpartiet värnar de svenska hushållens ekonomi och delar därför mångas oro över de höjda priserna på livsmedel och drivmedel. Den svenska ekonomin har en inbyggd motståndskraft mot skenande inflationsspiraler med starka och ansvarstagande parter på arbetsmarknaden. Löntagarorganisationerna har en historia av betydande återhållsamhet i sina löneanspråk; det behöver matchas av arbetsgivarsidans återhållsamhet i vinstanspråk i svårare ekonomiska tider. Inflationens konsekvenser kan mildras av att näringslivet inte i onödan undergräver hushållens köpkraft.

¹ <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/4181d61b-en/index.html?itemId=/content/publication/4181d61b-en>.

² <https://www.di.se/analys/ingves-tio-rantehojningar-ar-realistiskt-ska-nog-fungera/>.

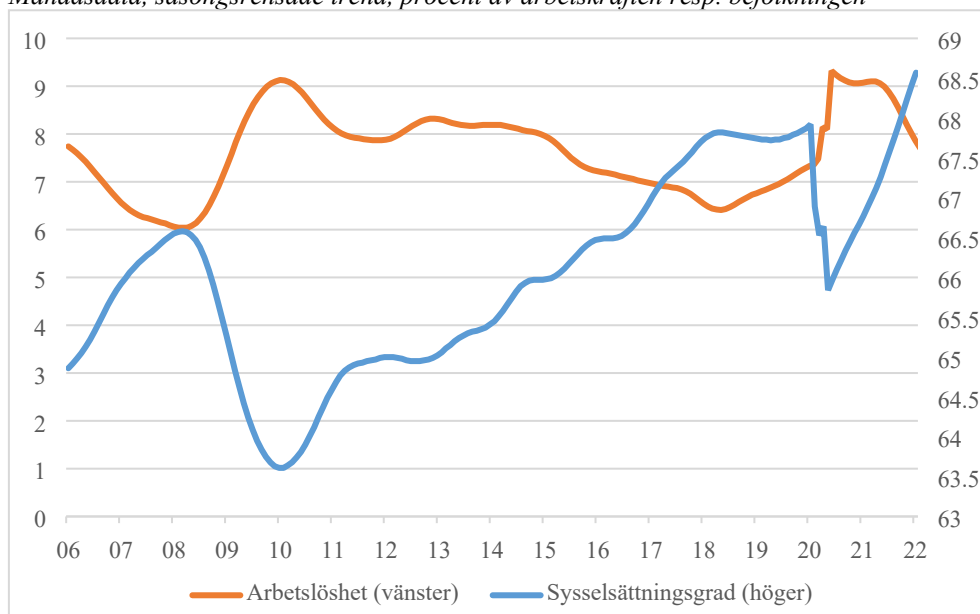
Kriget påverkar den svenska ekonomin på en rad olika sätt. Lägre tillväxt i omvärlden påverkar den svenska exporten negativt. Vidare innebär den höga inflationen att hushållens köpkraft urholkas, vilket dämpar den privata konsumtionen. Den ökade osäkerheten i krigets spår riskerar också att leda till en svagare investeringsutveckling. Flyktingströmmarna från Ukraina väntas samtidigt öka den offentliga konsumtionen under de närmaste åren.

4.2 Utvecklingen på arbetsmarknaden

Den svenska arbetsmarknaden har utvecklats förhållandevis starkt under det senaste året. Sedan början av 2021 har antalet sysselsatta ökat med ca 150 000, vilket har resulterat i en ökad sysselsättningsgrad med 2 procentenheter och en minskning av arbetslösheten med 1,4 procentenheter (se figur 1).

Figur 1 Arbetslöshet och sysselsättningsgrad, 15–74 år, 2006–2022 (feb)

Månadsdata, säsongrensade trend, procent av arbetskraften resp. befolkningen

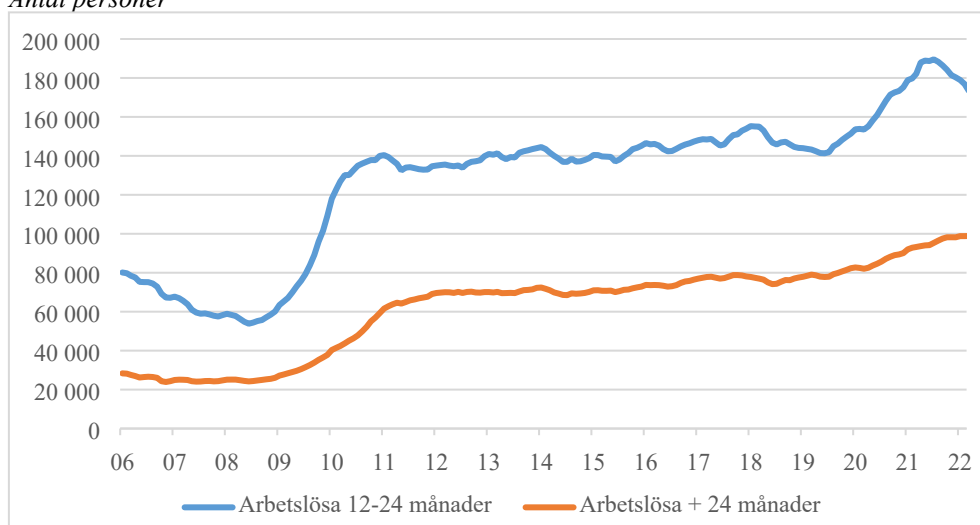
Källa: SCB (AKU).

Studerar man dessa mått över en längre tidsperiod kan man se att sysselsättningsgraden stigit trendmässigt samtidigt som arbetslösheten snarast uppvisat en svagt stigande trend. Förklaringen till denna utveckling är att deltagandet i arbetskraften stigit markant under de senaste 15 åren. Den fortsatt höga arbetslösheten är dock ett stort problem. Särskilt allvarligt är att långtidsarbetslösheten biter sig fast på höga nivåer. Även om antalet arbetslösa längre än 1 år sjunkit något de senaste månaderna ligger långtidsarbetslösheten kvar på historiskt höga nivåer.³ Vidare har arbetslösheten för dem med de riktigt långa arbetslöshetstiderna, över 2 år, inte minskat över huvud taget under det senaste året, då arbetsmarknaden i stort utvecklats starkt.

³ Notera också att en del av nedgången i antalet arbetslösa i gruppen 12–24 månader beror på att arbetslösa från den kategorin övergått till gruppen arbetslösa + 24 månader.

Figur 2 Arbetslösa efter inskrivningstid, 2006–2022 (mars)

Antal personer

Källa: Arbetsförmedlingen.

En långsiktig trend på arbetsmarknaden är att en ökande andel av de arbetslösa tillhör någon av de grupper som Arbetsförmedlingen kallar för ”utsatta” (se figur 3 nedan). Med utsatta grupper avses grupper som har en lägre genomsnittlig chans att få arbete.⁴ När arbetslösheten steg snabbt vid pandemins utbrott sjönk arbetslösheten för dessa grupper, mätt som andel av den totala arbetslösheten. Den ökade arbetslösheten under pandemin drabbade alltså grupper med en förhållandevis stark ställning på arbetsmarknaden i relativt stor omfattning. När nu arbetsmarknaden stärks går jobben i första hand till de som har en ganska stark ställning på arbetsmarknaden, vilket leder till att de utsatta gruppernas andel av den totala arbetslösheten ökar igen. Detta är ett mönster som också gällde under 2008–2011 i samband med finanskrisen.

Den ökade långtidsarbetslösheten innebär inte att det saknas kvalificerad arbetskraft bland de arbetslösa. Av de arbetslösa som var inskrivna på Arbetsförmedlingen i februari 2022 hade en tredjedel minst gymnasial utbildning, en arbetslöshetstid kortare än tolv månader och var inte inskrivna i etableringsprogram.⁵

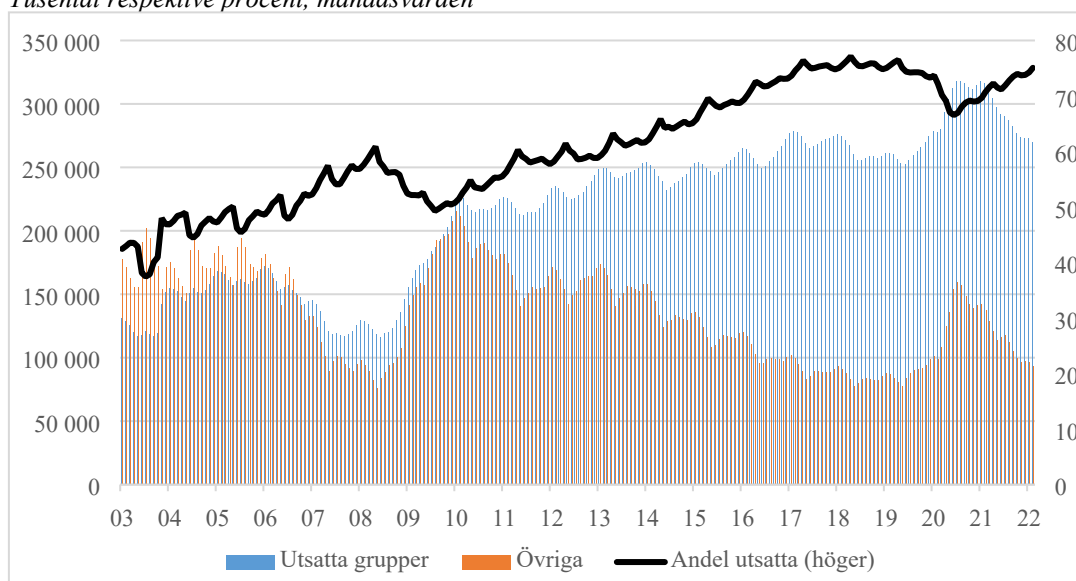
Vänsterpartiet kan konstatera att det behövs en helt annan inriktning på den ekonomiska politiken för att pressa tillbaka arbetslösheten. Finanspolitiken bör vara expansiv under flera år framåt och inriktas mot statliga investeringar i syfte att snabba på klimatomställningen. Vidare måste den pågående och kaosartade privatiseringen av arbetsmarknadspolitiken upphöra. Arbetsförmedlingen måste reformeras och den aktiva arbetsmarknadspolitiken återupprättas med fokus på omfattande förmedlingsinsatser tillsammans med arbetsmarknadsutbildningar mot bristyrken.

⁴ Till dessa hör utomeuropeiskt födda, de som har en funktionsnedsättning, arbetssökande med högst förgymnasial utbildning och personer över 55 år.

⁵ LO (2022), ”Ekonomiska utsikter, I skuggan av Ukrainakriget – prognosuppdatering”.

Figur 3 Inskrivna arbetslösa vid Arbetsförmedlingen, 2003–2022 (mars)

Tusental respektive procent, månadsvärden

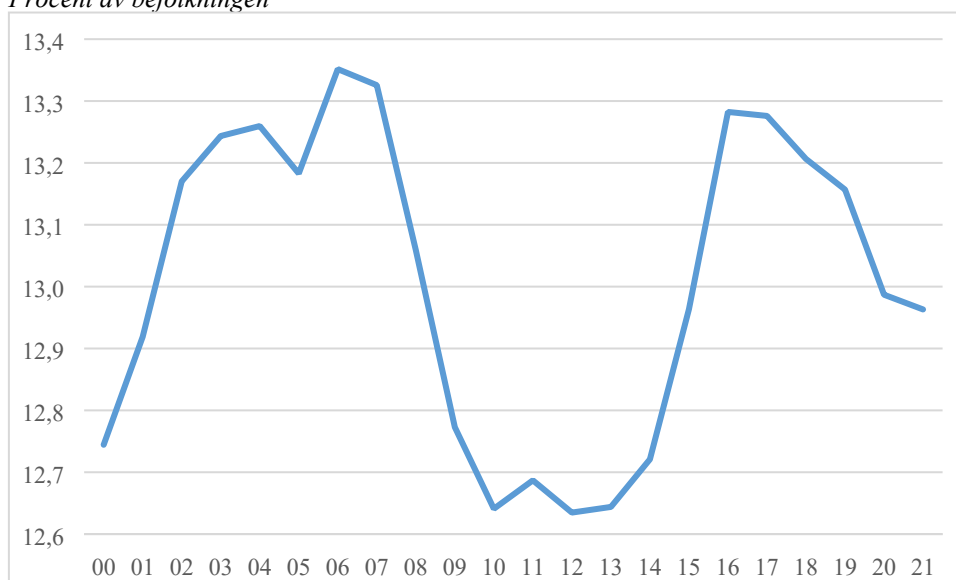
Källa: Arbetsförmedlingen.

4.3 Läget i kommuner och regioner

Sveriges kommuner och regioner står inför två stora utmaningar. Det handlar dels om resursbrist, dels om stora rekryteringsbehov. Vårdssektorn har under lång tid varit underfinansierad. I figuren nedan visas hur den kommunfinansierade sysselsättningen utvecklats i relation till befolkningen. Som framgår av figuren har antalet anställda inom vården minskat i relation till befolkningsutvecklingen sedan 2016. Fallet har varit särskilt starkt sedan 2019. Vänsterpartiet har under hela mandatperioden påtalat att kommunsektorns resurser inte matchat de behov som finns i vården. Utvecklingen av den kommunfinansierade sysselsättningen visar tyvärr att vi fått rätt på denna punkt. Detta har resulterat i minskad personaltäthet och dålig arbetsmiljö.

Figur 4 Anställda i vården, 2000–2021

Procent av befolkningen

Källa: VP22 och SCB. Med anställda i vården avses "Kommunfinansierad sysselsättning".

Coronapandemin har dessutom resulterat i en vårdskuld när operationer och behandlingar har skjutits på framtiden och kommuner och regioner står inför ett mycket stort rekryteringsbehov.

För att kommunsektorn ska lyckas med sin personalförsörjning krävs både stora utbildningssatsningar och betydande ansträngningar för att öka välfärdssektorns attraktivitet. Centralt i detta sammanhang är högre löner, ökad personaltäthet och förbättrad arbetsmiljö. Den demografiska utvecklingen, där andelen äldre ökar, innebär samtidigt att kommuner och regioner står inför stora resursbehov de närmaste åren. Konjunkturinstitutet bedömer i sin senaste konjunkturrapport att kommunsektorn behöver tillföras ca 30 miljarder kronor fram till 2025 för att kommuner och regioner ska kunna upprätthålla ett bibehållet offentligt åtagande.⁶ Vänsterpartiet kommer i det kommande budgetarbetet att prioritera ökade resurser till kommuner och regioner.

4.4 Ökad ojämlikhet

Den ekonomiska ojämlikheten har ökat i de flesta västländer under de senaste 30–40 åren. Sverige är inget undantag, tvärtom. Faktum är att Sverige är det OECD-land, jämte Nya Zeeland, där den ekonomiska ojämlikheten ökat mest sedan mitten av 1980-talet. En viktig orsak till de ökade klyftorna är hur det svenska skattesystemet utvecklats. Sverige har gått från att vara ett av de länder vars skattesystem omfördelar mest till att ha det minst omfördelade skattesystemet inom EU:s kärnländer.⁷ Sverige är ett av få OECD-länder som varken har en förmögenhetsskatt, arvs- och gåvoskatt eller en fastighetsskatt som är kopplad till bostadens (fulla) värde. Skattekvoten har sänkts från 49,8 procent 1990 till 42,1 procent 2022, vilket motsvarar ca 440 miljarder kronor i mindre skatteinkomster varje år.

En annan central faktor bakom den växande ojämlikheten är kapitalinkomsternas utveckling och fördelning. Inkomsterna från kapital har ökat markant sedan mitten av 1990-talet och uppgick 2020 till drygt 340 miljarder kronor. Eftersom fördelningen av kapitalinkomsterna är mycket ojämn har det lett till ökade klyftor.⁸ I figuren nedan visas kapitalinkomsterna per percentil som andel av hushållens totala inkomster av kapital. Som framgår av diagrammet är kapitalinkomsterna i Sverige starkt koncentrerade till de delar av befolkningen som har de högsta inkomsterna. Av de totala kapitalinkomsterna gick drygt 58 procent till den hundradel av befolkningen som hade de högsta inkomsterna. I Konjunkturrådets (SNS) rapport för 2018 görs bedömningen att ungefär hälften av de ökade klyftorna sedan 1995 kan härledas till kapitalinkomsterna.⁹ Kapitalinkomsterna är också ojämnt fördelade mellan kvinnor och män, där kvinnors andel av de totala kapitalinkomsterna uppgår till ca 30 procent.¹⁰

⁶ Konjunkturinstitutet, "Konjunkturläget mars 2022".

⁷ Verbist, G. & Figari, F. (2014), "The redistributive effect and progressivity of taxes revisited: An International Comparison across the European Union", EUROMOD Working Paper No. EM 6/14. Studien har 1999 och 2008 som jämförelseår. Med EU:s kärnländer avses de 15 länder som ingick i EU 1998.

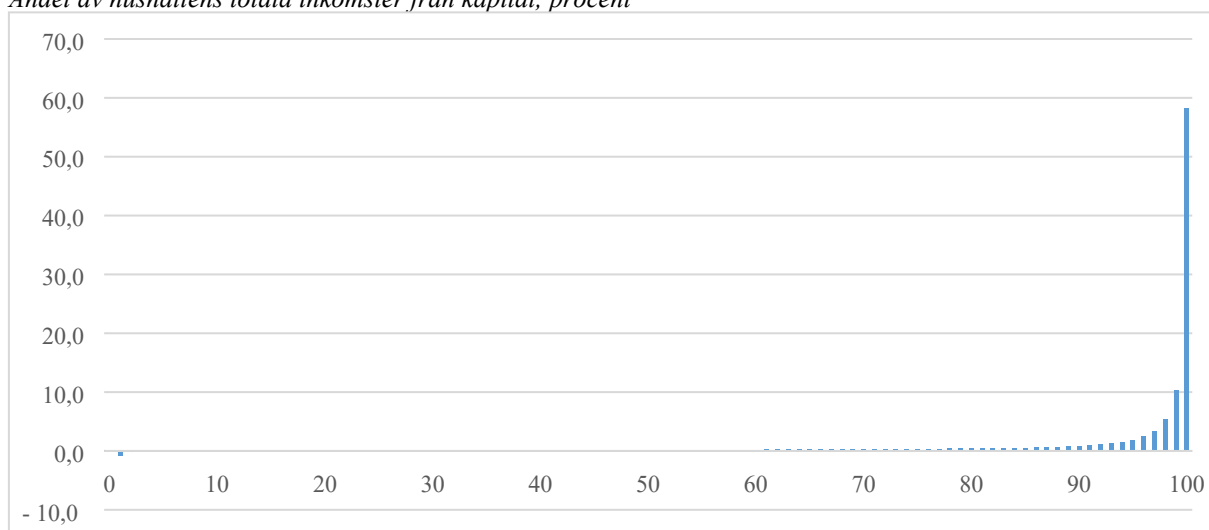
⁸ SCB.

⁹ SNS (2018), Konjunkturrådets rapport 2018, "Kapitalbeskattnings förutsättningar".

¹⁰ Ownershift (2019), "Vem äger Sverige?".

Figur 5 Inkomst av kapital per percentil, 2020

Andel av hushållens totala inkomster från kapital, procent

Källa: SCB.

Inkomstutvecklingen i den nedre delen av inkomstfördelningen förklarar också en del av den ökade ojämlikheten. I dessa inkomstkikt utgör transfereringarna en större andel av inkomsten än i de högre inkomstkikten. Tabellen nedan är från Långtidsutredningen 2019 och visar förändringen av ersättningen i ett urval av transfereringssystem mellan 1995 och 2017 i relation till förändringen i dels prisindex (KPI), dels inkomstindex. Ett värde på 0,8 i förhållande till inkomstindexet visar att ersättningen minskat med 20 procent i relation till den allmänna inkomstutvecklingen. Som framgår av tabellen har ersättningen i de flesta transfereringssystemen utvecklats svagare än inkomstindex. Urholkningen av ersättningssystemen har bidragit till de ökade inkomstskillnaderna. Efter 2017 har tak och ersättningsnivåer i flera av försäkringarna höjts. Men den allmänna bilden består; värdet av de flesta socialförsäkringar har urholkats över tid.

Tabell 1 Förändringen av ersättningen i ett urval av transfereringssystem, 1995–2017

	Förändring i förhållande till prisindex (KPI)	Förändring i förhållande till inkomstindex
Lägsta dag ersättning i arbetslöshetsförsäkringen	1,2	0,8
Högsta dag ersättning i arbetslöshetsförsäkringen	1,3	0,9
Sjukpenning, tak	1,0	0,7
Föräldraförsäkring, tak	1,3	0,9
Föräldraförsäkring, grundnivå ¹⁾	1,6	1,1
Föräldraförsäkring, lägstanivå ²⁾	2,3	1,6
Garantipension ³⁾	1,0	0,8
Sjukersättning, garantinivå ²⁾	1,0	0,8
Barnbidrag, grundbelopp	1,1	0,8
Ekonomiskt bistånd ⁴⁾	1,2	0,9
Studiemedel ⁵⁾	1,2	0,9

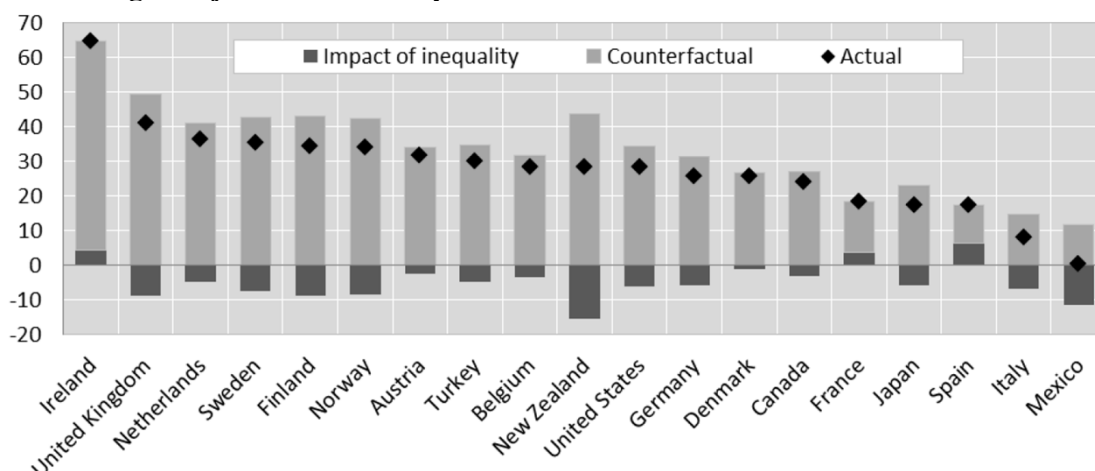
¹⁾ Avser 2002–2017. ²⁾ Lägstanivån likställs med de garantidagar som fanns före 2002. ³⁾ Avser 2003–2017. ⁴⁾ Avser 1998–2017, ekonomiskt bistånd för en ensamstående förälder med två barn 11–14 år. ⁵⁾ Avser 1999–2017.

Källa: Långtidsutredningen 2019, SOU 2019:65.

De ekonomiska klyftorna är ett stort samhällsproblem. I boken Jämlikhetsanden går författarna Wilkinson och Pickett igenom och sammanställer 40 års forskning om ojämlikhet, hälsa och sociala problem. I boken visar de på en stark koppling mellan ojämlikhet och en rad olika sociala och hälsorelaterade indikatorer. När ojämlikheten ökar tenderar skolresultat, förväntad livslängd, social rörlighet, psykisk ohälsa, droganvändning, tonårsfödslar, ohälsosam fetma och kriminalitet att utvecklas negativt. I ojämlika samhällen får klass och status ökad betydelse och påverkar hur vi människor i ett samhälle ser på varandra.

På senare tid har också allt fler ekonomer och institutioner visat att ökad ojämlikhet påverkar den ekonomiska tillväxten negativt. Figuren nedan visar den uppskattade effekten av förändrad ojämlikhet under perioden 1985–2005 på den samlade ekonomiska tillväxten per capita för perioden 1990–2010. Som framgår av figuren bedöms förändringar i ojämlikhet ha minskat tillväxten i de flesta av de studerade länderna. Sverige hör till de länder där den ökade ojämlikheten påverkat tillväxten förhållandevis mycket. Studien mäter, som nämnts ovan, förändringar i ojämlikhet mellan 1985 och 2005. Därefter har den ekonomiska ojämlikheten i Sverige fortsatt att öka, varför det finns skäl att tro att effekterna på tillväxten i dag är än större.

Figur 6 Effekt på kumulativa tillväxten, BNP/capita, 1990–2010 till följd av förändringar i ojämlikhet under perioden 1985–2005

Källa: Cingano, F. (2014), "Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth".

Anm: "Actual" är den faktiska tillväxten. "Impact on inequality" (på tillväxten) är baserat på förändringar i ojämlikhet i OECD-länder för perioden 1985–2005. "Counterfactual" är skillnaden mellan de två.

Forskningen visar också bl.a. att hög grad av ojämlikhet tydligt tenderat att minska uthålligheten i perioder av ekonomisk tillväxt.¹¹

Den ökade ojämlikheten är främst ett resultat av politiska beslut. Avregleringen av finansmarknaderna på 1980-talet, den stora skattereformen, 1990-talskrisen och den därpå följande budgetsaneringen, pensionsreformen, slopade eller minskade skatter på förmögenheter, arv, gåvor, fastigheter och kapitalinkomster, urholkade och försämrade socialförsäkringssystem, liberaliserad arbetsmarknad, försvagade fackförbund och kraftigt sänkta inkomstskatter har alla bidragit till ökade klyftor.

Den förda penningpolitiken sedan finanskrisen har också bidragit. Den expansiva penningpolitiken med låga räntor och s.k. kvantitativa lättnader har varit rätt och riktig ur ett stabiliseringspolitiskt perspektiv och för att värna inflationsmålet. Men den har också bidragit till att blåsa upp tillgångspriser och gjort det lönsamt för företag att låna till återköp av aktier i de egna bolagen, vilket bl.a. gynnat aktieägarna i bolagsledningarna. Under coronakrisen har de kvantitativa lättnaderna utökats till att även omfatta köp av bostadsobligationer och företagscertifikat. Utöver att stärka likviditeten på de finansiella marknaderna syftar Riksbankens tillgångsköp till att pressa ned marknadsräntorna. Detta leder till lägre finansieringskostnader för företagen, men samtidigt till lägre avkastning på det räntebärande pensionskapitalet. Det riskerar också att ändra resursallokeringen i ekonomin till fördel för finansiella bolag och nackdel för långsiktiga reala investeringar.

Ökade förmögenhetsklyftor

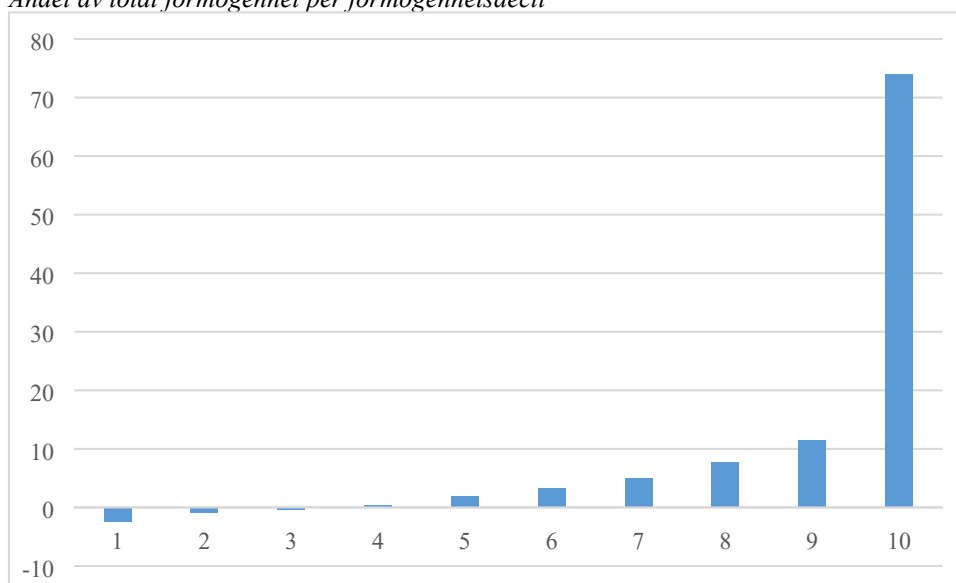
De ökande inkomstskillnaderna påverkar naturligtvis också förmögenhetsfördelningen. Förmögenheterna är betydligt mer ojämlikt fördelade än inkomsterna. I figuren nedan visas en beräkning av förmögenhetsfördelningen per decil. Den tiondel av befolkningen med de största förmögenheterna beräknas äga 74 procent av den sammanlagda privata förmögenheten i Sverige, varav den rikaste procenten äger ca 35 procent.¹²

¹¹ Ostry, Johnathan D. [IMF] (2015) "Inequality and the duration of growth", European Journal of Economics and Economic Policies, Vol. 12, nr 2, s. 147–157.

¹² Credit Suisse Research Institute (2021), "Global Wealth databook 2021".

Figur 7 Förmögenhetsfördelningen i Sverige, 2020

Andel av total förmögenhet per förmögenhetsdecil

Källa: Credit Suisse Research Institute (2021), "Global Wealth databook 2021".

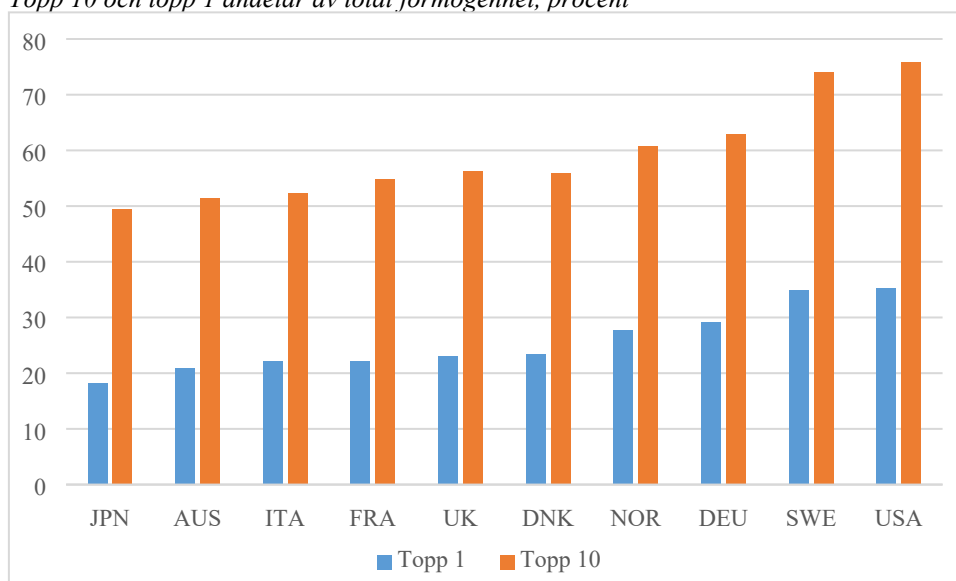
Nyare forskning baserad på tillgängliga data över förmögenheter pekar på att en stor koncentration av tillgångar hos en liten grupp uppvisar en robust negativ påverkan på tillväxttakten.¹³ Den svenska förmögenhetsfördelningen hör till de mest ojämlika bland jämförbara länder. Den schweiziska storbanken Credit Suisse har under flera år tagit fram förmögenhetsstatistik i sin Global Wealth databook. Av de studerade länderna är det endast Ryssland och Sydafrika som har en mer skev förmögenhetsfördelning än Sverige.¹⁴ USA och Sverige har en liknande förmögenhetsfördelning. I figuren nedan visas förmögenhetsandelar för topp 10 och topp 1 procent för ett antal jämförbara länder.

¹³ Islam, Rabiul & McGillivraty, Mark (2020) "Wealth inequality, governance and economic growth", Economic Modelling, Vol. 88, s. 1–13.

¹⁴ Avser länder med starkare koncentration både beträffande topp 10 och topp 1. Därtill har några länder starkare koncentration avseende topp 1, men lägre koncentration avseende topp 10.

Figur 8 Förmögenhetsandelar i olika länder, 2020

Topp 10 och topp 1 andelar av total förmögenhet, procent

Källa: Credit Suisse Research Institute (2021), "Global Wealth databook 2021".

5 Vänsterpartiets riktlinjer för den ekonomiska politiken

5.1 Ekonomisk politik i samhällets tjänst

Den ekonomiska politiken ska inriktas mot full sysselsättning och ekonomisk jämlikhet. Arbetet utgör basen för välfärd och ekonomiskt välstånd och ger möjlighet till delaktighet i samhällslivet. Egen försörjning är därtill grunden för personlig frihet och självständighet. Den ekonomiska politiken bör därför ha som inriktning att pressa ned arbetslösheten och stabilisera efterfrågan på en hög nivå.

Klimatomställningsarbetet behöver accelereras betydligt för att vi ska nå våra klimatmål. Vänsterpartiet framhärdar i arbetet för att klimatomställningen ska ske skyndsamt, strukturerat och genom samhällets gemensamma insatser.

För att nå de övergripande målen är det viktigt att den samlade efterfrågan i ekonomin är hög. En hög och stabil efterfrågan uppnås genom kraftfulla finanspolitiska satsningar på investeringar i infrastruktur, elförsörjning, bostäder, utbildning, välfärd och arbetsmarknadspolitik. Klimatkrisen innebär att staten måste ta ansvar för ett stort investeringsprogram.

Den ekonomisk-politiska regim som dominerar i Sverige i dag brukar benämnas normpolitik. Normpolitikens idéer växte fram under 1980-talet som en reaktion på de svårigheter politikerna hade att hålla inflationen och statsfinanserna i schack under tidigare perioder. Detta idépaket vilar mer på den neoklassiska teoribildningen än på den keynesianska. Det normbaserade budskapet innehåller synen att långsiktig tillväxt inte kan skapas genom finans- eller penningpolitisk expansion. I stället anses prisstabilitet och mål för den offentliga budgeten vara de viktigaste utgångspunkterna för den ekonomiska politiken.

De flesta modeller som används för att studera och förutspå långsiktiga effekter i svensk ekonomi i dag utgår ifrån synsättet att storleken på ekonomin har en potentiell

nivå – en nivå i jämvikt. Denna nivå antas endast kunna påverkas med strukturella utbudsreformer – efterfrågan spelar roll enbart på kort sikt som variationer kring trenden. Penning- och finanspolitik kan, enligt detta synsätt, endast dämpa svängningarna kring tillväxttrenden och påskynda ekonomins anpassning till den potentiella jämviktsnivån.

Begreppet jämviktsarbetslöshet har en central betydelse i denna analys. Jämviktsarbetslösheten är den arbetslöshet som anses vara förenlig med en stabil inflationstakt (på 2 procent, som Riksbanken i dag styr efter) och en ekonomi (kapacitetsutnyttjande) i jämvikt. Ett problem med begreppet jämviktsarbetslöshet är att nivån inte kan verifieras. Dessutom antas enbart utbudsåtgärder sänka arbetslösheten långsiktigt under den beräknade jämviktsnivån. Exempelvis är utgångspunkten att anställningsskyddslagstiftning, socialförsäkringar, arbetslöshetsförsäkring och skatter på arbete bidrar till högre arbetslöshet. Det antas ske genom att reservationslönerna ökar – därigenom stärks löntagarnas förhandlingsposition – vilket bidrar till att lönerna ökar.

Enligt denna teoribildning antas högre reallöner leda till lägre sysselsättning, eftersom arbetskraften då fördyras. Det leder till synsättet att återhållsamma löneökningar ökar sysselsättningen och minskar arbetslösheten. Faktisk historisk empiri och ett teoretiskt ramverk som är bättre anpassat till denna, pekar dock i en annan riktning. Vänsterpartiet menar i stället att högre löneökningar tvärtom kan leda till högre tillväxt. Det grundar sig på antagandet att löneökningar (och ökningarna i socialförsäkringsinkomster) normalt sett i större utsträckning än vinstökningar (kapitalinkomster) ger ökad konsumtion och därmed högre efterfrågan i ekonomin. Dessutom kan högre löner gynna effektivisering i företagen och därmed leda till produktivitetsökning.

Vänsterpartiet har under en lång period på olika sätt ifrågasatt den neoklassiska modellen för ekonomisk politik, dess bevekelsegrunder och tillhörande antaganden. Det finns betydande teoretiskt och empiriskt stöd för synsättet att den långsiktiga produktionen i ett samhälle bestäms av den aggregerade efterfrågan på varor och tjänster, i kombination med strukturella utbuds faktorer. Vänsterpartiets syn är att penningpolitik och finanspolitik har betydelse såväl för att stabilisera ekonomin vid risk för hög- och lågkonjunktur som för att hålla uppe en långsiktigt hög nivå på efterfrågan. Investeringarna har en nyckelroll i ekonomin, både för konjunkturvariationer och den långsiktiga utvecklingen. Det är dock inte företagets vinster eller det inhemska sparandet som driver investeringar – utan investerarens syn på framtiden.

Det finns ingen naturlig ekonomisk jämvikt att ständigt återvända till. En uppskattning av ekonomins ”potentiella nivå” kan inte verifieras. Den riskerar i stället att bli en självuppfyllande profetia eftersom beräkningar av potentiellt arbetskraftsutbud och potentiell BNP avgör såväl bedömningar av måluppfyllelsen i finanspolitiken – och därmed hur stort utrymmet för reformer är – som hur penningpolitiken ska utformas. Den ekonomiska politiken bör styras av reala mål om ökad sysselsättning, investeringar och klimatomställning, där offentligfinansiella mål och inflationsmål blir verktyg för att uppnå de reala målen.

Ökad jämlikhet är också nödvändig för den ekonomiska utvecklingen och för ett brett stöd bakom klimatomställningen. Inkomstfördelningen spelar även en framträdande roll för efterfrågan. Det är stora skillnader i spar- och konsumtionsbenägenhet mellan hushåll med låga respektive höga inkomster, eller mellan löntagare respektive kapitalägare.

Ansvar för den långsiktiga ekonomiska utvecklingen bör ligga på finanspolitiken eftersom den kan hantera såväl kortsiktiga svängningar, strukturella utmaningar som att

upprätthålla långsiktigt högt efterfrågetryck och en rättvis inkomstfördelning. En finanspolitik som syftar till att upprätthålla en aggregerad efterfrågan på den nivå som är förenlig med full sysselsättning, både på kort och lång sikt, kan inte kombineras med dagens finanspolitiska ramverk. En rimlig utgångspunkt blir att anpassa de offentliga utgifterna till vad som krävs för dagens investeringsbehov med full sysselsättning som ett centralt mål.

5.2 Arbetet är grunden

Vänsterpartiets politik strävar mot full sysselsättning. Med full sysselsättning menar vi att alla som vill och kan arbeta ska ha ett arbete, och det ska räcka med ett arbete som det går att försörja sig på. Ingen ska behöva gå arbetslös annat än under korta perioder och sysselsättningsgraden ska vara tillräckligt hög för att finansiera en generös offentlig välfärd. En sådan politik kräver stora offentliga investeringar kombinerat med robusta trygghetssystem för individer när de inte kan eller får arbeta.

Grunden för den svenska arbetsmarknadsmodellen är starka parter. Det innebär fackföreningar och arbetsgivare som kan sluta överenskommelser med bred eller närmast heltäckande verkan och som är anpassade till branschvisa villkor. Maktförhållandena på arbetsmarknaden är i grunden till fördel för arbetsgivarparten visavi den enskilde löntagaren. Genom kollektiv organisering kan denna grundläggande obalans omvandlas till en mer balanserad och samhällsekonomiskt produktiv relation. Löntagarnas ställning på arbetsmarknaden avgörs primärt av fem centrala områden: läget på arbetsmarknaden – dvs. sysselsättningsgraden och arbetslösheten i ekonomin – arbetsmarknadspolitiken, trygghetssystemen, arbetsrätten och anställningsskyddet och sist men inte minst kollektivavtalsäckningen.

Ett politiskt mål om full sysselsättning är helt centralt eftersom först när det är balans mellan utbud och efterfrågan på arbetsmarknaden försvinner risken att arbetslösa ställs mot arbetande. En stark arbetsmarknad innebär möjlighet för arbetskraften att kräva sin del av löneutrymmet, både i termer av löner, villkor och möjligheter att fortbilda sig i arbetet.

En aktiv arbetsmarknadspolitik skyddar, stöder och rustar arbetslösa individer för att komma tillbaka i goda och utvecklande arbeten. Med rätt utbildning blir färre personer arbetslösa och vi får en bättre matchning mellan arbetssökande och de arbeten som växer fram. Arbetslöshetsförsäkringen förhindrar att en arbetslös tvingas ta arbete till lägre lön eller sämre villkor.

Ett starkt anställningsskydd reglerar hur en arbetsgivare får säga upp en anställning. Vid arbetsbrist gäller turordning – sist in först ut – och lagen ger rätt till återanställning. Detta hindrar att arbetsgivaren byter ut en anställd mot en arbetslös. Rikstäckande kollektivavtal gäller alla som säljer samma sorts arbete. Avtalen är bindande för arbetsgivarna, vilket innebär att de inte kan hota en anställd med lägre lön eller sämre villkor.

Trygga löntagare är starka löntagare som kan stå upp för sina rättigheter, kräva rättmätiga löner och bidra till ett produktivt, rättvist och konkurrenskraftigt samhälle.

5.3 Inkludering och etablering

Vänsterpartiet vill ha ett samhälle för alla, inte bara för några få. Det kräver en politik som ger alla, oavsett bakgrund, samma möjligheter och samma rätt till god utbildning, arbete och bostad. Vi vill föra en politik för inkludering – en politik som motverkar segregation och underlättar etablering i samhället. En politik som lägger grunden för ett mer jämlikt och jämställt samhälle.

Ett välfungerande flyktingmottagande är en viktig del i en inkluderande politik. Mottagandet av människor på flykt ska – från asylprocessen till boendesituationen och etableringen i samhället – präglas av att den enskilda människans rättigheter står i centrum. Permanenta uppehållstillstånd och möjlighet att leva tillsammans med sin familj förbättrar förutsättningarna för att etablera sig i samhället. Den generella välfärden är central för att upprätthålla de rättigheter som det är vår skyldighet att värna. Välfärdssamhället har historiskt visat sig vara den viktigaste och effektivaste integrationsmotorn, även i internationell jämförelse.

5.4 Utbildning – en samhällelig nyttinghet, inte kommersiell vara

En stark utbildningssektor är en förutsättning för en fungerande arbetsmarknad och kompetensutveckling genom hela livet, men också för att alla ska få samma möjlighet att medverka i det demokratiska samtalet. En skola för ett modernt och demokratiskt samhälle handlar om att utbilda för arbetslivet såväl som om allas rätt till kunskap.

Nedskärningarna i den offentliga sektorn i början av 1990-talet bidrog dock till att dränera den allmänna skolans resurser. Det stora hotet mot den jämlika svenska skolan är i dagsläget den nästan obegränsade rätten att inrätta fristående skolor. Den fria etableringsrätten, kombinerat med samma skolpeng till alla skolor och möjlighet att använda kötid som urval har skapat en olikvärdig skola som dräneras på resurser. Hur mycket elever lär sig beror alltmer på vilken skola de hamnar i och vilka föräldrar de har. Så behöver det inte vara. Vänsterpartiet vill återupprätta den jämlika och sammanhållna skolan.

Digitalisering och klimatomställning gör att vissa jobb försvinner och att andra jobb tillkommer. Utvecklingen ställer höga krav på utbildning och ofta krävs minst gymnasieutbildning för att få ett arbete. Det är även nödvändigt för att kunna studera vid en yrkeshögskola eller ett universitet. För många människor har vuxenutbildningen inneburit en andra chans när tidigare skolformer har misslyckats. För andra har den inneburit en chans till vidareutbildning och yrkesväxling. I dagsläget är särskilda insatser inom både vuxenutbildningen och arbetsmarknadspolitiken nödvändiga för att förbättra möjligheten till utbildning och för att underlätta den framtida kompetensförsörjningen inom många samhällsviktiga sektorer.

5.5 Likvärdig och generell välfärd – utan vinstintresse

Den svenska arbetsmarknadsmodellen kompletteras och stärks upp av en stark och generell välfärd. Generell välfärd ska omfatta alla som är i behov av den. Den generella välfärden innebär en solidarisk omfördelning av ekonomiska resurser mellan kvinnor och män, mellan lågavlönade och högavlönade, mellan olika perioder i våra liv och mellan friska och sjuka.

Barn- och äldreomsorgen skapar likvärdiga villkor för våra barn och äldre och är samtidigt nödvändig för ett högt arbetskraftsdeltagande. Genom en offentligt finansierad omsorg får vi också en ökad professionalisering och högre kvalitet inom sektorn.

En välfungerande sjuk- och hälsovård är grundläggande för att vi ska kunna arbeta och leva långa och hälsosamma liv. Den grundläggande principen är att vården ska ges utifrån människors behov, oberoende av om man har en privat försäkring eller inte. Det ska gå att lita på sjukvården oavsett vem man är och var man bor. I dag finns det stora skillnader i Sverige, både i hälsa och i tillgång till vård. Vi har en orättvis vård. Därför är frågan om jämlik hälsa och vård så viktig för Vänsterpartiet.

Personalen är välfärdens viktigaste resurs. Som vi visar i figur 4 (avsnitt 4.3) har antalet anställda i välfärden minskat som andel av befolkningen. Samhället behöver förnya sitt åtagande att säkerställa en god arbetsmiljö och goda arbetsvillkor för de som söker sig till förskolan, sjukvården, skolan och äldreomsorgen och för de som redan arbetar där. Vänsterpartiet kommer därför att driva ökade statsbidrag till kommuner och regioner som en prioriterad fråga i det kommande budgetarbetet.

Vinstintresset förvrider välfärdens sätt att fungera. För Vänsterpartiet är det en självklarhet att resurserna som är avsatta för att finansiera den gemensamma välfärden ska gå till människor som behöver stöd och hjälp och inte till kommersiella bolag som etablerat sig i sektorn.

5.6 Socialförsäkringar för livets olika delar

Socialförsäkringarna är en central pelare i den positiva arbetslinje som Vänsterpartiet förespråkar – individer kvalificerar sig till försäkringar genom arbete och försäkringarna i sin tur bidrar till möjligheten att komma tillbaka i arbete. De ger ett skydd mot stora inkomstbortfall vid tillfälliga perioder av arbetslöshet, sjukdom, föräldraledighet samt pension när arbetslivet är slut.

Det finns även viktiga samhällsekonomiska aspekter av försäkringarna. Arbetslöshetsförsäkringen ger en stabilisering av ekonomin som helhet vid större konjunkturunedgångar. Sjukförsäkringen fick stor betydelse i covidkrisen, för människors möjligheter att stanna hemma vid sjukdom och minska smittspridningen.

Sjukförsäkringen säkerställer att sjukdom inte leder till förlorat arbete och möjliggör rehabilitering tillbaka till arbetet. Föräldraförsäkringen och den medföljande rätten till föräldraledighet tryggar rätten till arbete för den som skaffar barn. Pensionssystemet gör så att vi kan sluta arbeta när vi inte längre orkar, utan det blir den enskilda individens ansvar att spara och planera för det inkomstbortfall det innebär. Robusta och generella trygghetssystem minskar också framväxten av privata lösningar vilka i sin tur leder till ökad ojämlikhet.

Den politik som de borgerliga regeringarna bedrev under perioden 2006–2014 innebar dock att socialförsäkringarna urholkades kraftigt. Förebilden var den amerikanska ”arbetslinjen”, som utgår ifrån att individer styrs av ekonomiska incitament. Denna negativa arbetslinje handlar om att försvaga försäkringarna i syfte att skapa starkare drivkrafter till arbete. En sådan politik grundar sig på den centrala missuppfattningen att arbetslöshet eller sjukdom beror på individens fria val.

Vänsterpartiets mål är att alla ska känna sig trygga, oavsett risk för sjukdom, arbetslöshet eller förmåga att arbeta hela vägen till pension. Det har dock skett försämringar av såväl pensionerna, arbetslöshetsförsäkringen och sjukförsäkringen,

inkluderat arbetsskadeförsäkringen, som de ersättningar och bidrag som tillhör familjepolitiken.

Den ekonomiska familjepolitikens¹⁵ förmåga att minska den ekonomiska utsattheten har försämrats markant under 2000-talet. År 2000 bidrog förmånerna i den ekonomiska familjepolitiken till att hålla ned andelen barnhushåll med låg relativ ekonomisk standard med två tredjedelar – från 24 procent till 8 procent. År 2020 bidrog förmånerna bara med en tredjedel (från 27 till 18 procent). Det är framför allt de behovsprövade bidragen som har mist sin förmåga att minska andelen ekonomiskt utsatta hushåll.

Sjukförsäkringsavgiften är en del av arbetsgivaravgiften. Storleken på sjukförsäkringsavgiften avgörs av de förväntade kostnaderna för sjukförsäkringen. Sedan 2003 har sjukförsäkringsavgiften, räknat som andel av lönesumman, minskat från 11,8 procent till 3,55 procent 2022, till följd av låga ersättningsnivåer, stränga regelverk och en strikt tillämpningen av dem. Därmed väntas de samlade statliga inkomsterna från sjukförsäkringsavgiften under 2022 uppgå till drygt 70 miljarder kronor. Om avgiften legat kvar på samma nivå som 2003 hade inkomsterna från socialförsäkringsavgiften uppgått till omkring 232 miljarder kronor 2022.

Vänsterpartiet har drivit igenom flera viktiga förbättringar av sjukförsäkringen under de senaste åren. Trots det kvarstår flera brister. Den just nu högst prioriterade frågan inom sjukförsäkringen är att avskaffa karensavdraget. Coronakrisen har visat hur skadligt det kan vara med sjuknärvaro, dvs. att arbetstagare känner sig tvingade att gå till jobbet trots att de inte är friska. Något vi egentligen vetat sedan länge. Sverige är i dag det enda landet i Norden som har karensavdrag. Vänsterpartiet anser att karensavdraget bör avskaffas. Det kan ske på olika sätt, där huvudfrågan är hur kostnaden ska fördelas mellan stat och arbetsgivare samt vad det kan få för eventuella konsekvenser för löntagarna. Det centrala för Vänsterpartiet är att karensavdraget avskaffas, eftersom det leder till skadlig sjuknärvaro, ökad smittspridning och inkomstbortfall som framför allt drabbar låginkomsttagare.

Att avskaffa karensavdraget utan någon kompensation från staten beräknas innebära ökade kostnader för arbetsgivarna på omkring 9 miljarder kronor per år. Vänsterpartiet föreslog i budgetmotionen för 2022 (motion 2021/22:3278) att karensavdraget skulle slopas och att arbetsgivarna skulle stå för kostnaden, samtidigt som sjuklöneansvaret för mindre företag minskas. Företag har skyldighet att stå för sjuklönen de första 14 dagarna av sjukperioden. Vårt förslag innebär att staten tar över det ansvaret för företag med upp till 10 anställda för att sedan ta delar av summan i nedtrappning upp till 15 anställda. Förslaget kostar staten omkring 3,7 miljarder kronor per år.

Om staten står för hela kostnaden för att avskaffa karensavdraget, utan att företagen kompenseras på något annat sätt för nuvarande sjuklöneansvar uppgår kostnaderna för staten till omkring 5,4 miljarder kronor per år. Den lägre kostnaden beror av att skatteinkomsterna ökar samtidigt.¹⁶

Statens kostnader för den tillfälliga ersättning för karensavdraget som infördes under pandemin uppgick till drygt 3,2 miljarder kronor 2021.¹⁷ Denna ersättning är slopad från och med den 1 april 2022. Karensersättningen hade ett tak och kompenserade

¹⁵ De förmåner som beskrivs i utgiftsområde 12 i statsbudgeten, exempelvis barnbidrag, föräldraförsäkringen, bostadsbidrag och underhållsstöd.

¹⁶ Beräkningar baserade på RUT 2021:682.

¹⁷ Försäkringskassans årsredovisning 2021

(<https://www.regeringen.se/492cc7/contentassets/b44e6d17c52a483ab84e381cc0e0a9d8/garantitillagg-i-bostadstillagget-ds-2022-3.pdf>).

därmed inte karensavdraget fullt ut. För att få ersättningen krävdes en ansökan, vilket innebär att alla inte fick ersättningen och ledde till onödiga administrationskostnader. Regeringen tillsatte i mars 2022 en utredning som ska se över karensavdraget och sjuklönen (dir. 2022:23). Utredningen ska presentera sina slutsatser den 29 september 2023. Vänsterpartiet anser att hela karensavdraget bör avskaffas snarast möjligt, men vi är också beredda att förlänga den karensersättning som gällt under pandemin fram till att utredningens förslag genomförs.

Tabell 2 Olika alternativ för avskaffande av karensavdraget

Förslag	kostnad (mdkr)
Arbetsgivarna tar kostnaden, kompensation mindre företag	3,7
Staten tar hela kostnaden	5,4
Karensersättning	3,2

5.7 Bostäder där jobben finns

Bostadsförsörjningen och bostadspolitiken är en viktig förutsättning för hushållens möjlighet att bosätta sig och skapa sina liv på platser där arbete erbjuds. Bristen på bostäder bidrar också till högre arbetslöshet eftersom den hindrar människor från att söka sig till regioner där jobben finns. I en kommun som Danderyd arbetar mångdubbelt fler vårdbiträden och städare än vad som bor där. Samma mönster, om än i mindre skala, finns i flera andra kommuner. De människor som bor i dessa kommuner är beroende av att det pendlar in personer från andra kommuner för att utföra grundläggande jobb, men det är inte alltid intresset finns för att bygga bostäder som personer med dessa yrken har råd att efterfråga.

Bostadsbristen slår hårdast mot de grupper i samhället som har lägst inkomster: unga, nyanlända, arbetslösa och sjukskrivna. Många är hänvisade till osäkra andra- och tredjehandskontrakt eller att bo kvar hemma hos föräldrarna. Det saknas framför allt hyresrätter med rimliga hyror, något marknaden inte klarar av att bygga på egen hand. För de grupper som har råd att efterfråga en bostad på marknadens villkor råder ingen bostadsbrist. Situationen på svensk bostadsmarknad kan därför beskrivas i termer av bostadsjämlighet – en ojämlikhet nära länkad till de inkomst- och förmögenhetsklyftor som ökat i Sverige de senaste decennierna.

Sverige behöver en bostadspolitik som tar ansvar för att bygga bort bostadsbristen, bryta bostadssegregationen och minska bostadssektorns klimatpåverkan. För det krävs att staten tar ett större ansvar för finansieringen och att kommunerna lever upp till sitt bostadsförsörjningsansvar.

5.8 Kultur för alla

Kulturen kan både spegla och forma sin samtid. Vänsterpartiet söker stöd för att stärka kulturens ställning över hela landet. Vi vill att det ska vara lätt att såväl utöva som betrakta kultur. Det är samtidigt hög tid att samhället erkänner kulturens plats och dess vikt i vårt demokratiska samhälle. I både normalläge och kris utgör kulturen såväl ett forum för att förstå tillvaron som en möjlighet att fly den. Kulturutövarna bär kulturlivet och behöver kompenseras och erkännas för det. Barns och ungas rätt till kultur av hög

kvalitet måste säkras. Kulturskolan spelar en avgörande roll i det arbetet och på sikt bör avgifterna i kulturskolan helt slopas.

De senaste årens pandemi har slagit hårt mot kulturen. När samhället nu genom gemensamma ansträngningar ska stärka totalförsvaret bör kulturens betydelse mycket tydligt framgå. Detsamma gäller för idrotten och friluftslivet – två fundament i den svenska folkrörelsetraditionen som utgör viktiga delar i många människors vardag.

5.9 Skatter för ett hållbart samhälle

Det svenska skattesystemet var en gång i tiden ett av världens mest genomtänkta. Det gav oss under delar av efterkrigstiden skatteintäkter som var de högsta i världen relativt BNP. Det fanns en stark tilltro till möjligheten att göra skillnad tillsammans och en självklarhet att samhällsinvesteringar skulle finansieras gemensamt. Diskussionen om skatter var då hur de skulle tas ut samhällsekonomiskt effektivt, rättvist och med en bibehållen legitimitet för skattesystemet. I dag lever diskussionen om legitima skatter en tynande tillvaro. Snarare är utgångspunkten för debatten att skatter är skadliga och ständigt behöver slopas eller minimeras. På lite drygt 20 år har skattekvoten sänkts från 49 procent till ca 42 procent i Sverige. Motiven har skiftat men övervägande karakteriserats av att slopandet/sänkningen ska lösa det ena eller det andra samhällsproblemet.

Det finns inget stöd för att skatter gör mer skada än nytta. En stark tes är att skatt på arbete hämmar viljan att arbeta. Sverige har förhållandevis höga marginal- och deltagandeskatter på arbete. Samtidigt har vi EU:s högsta sysselsättningsgrad: 80,7 procent 2021 (20–64 år) – för individer med eftergymnasial utbildning är sysselsättningsgraden 90 procent. Samma förhållande gäller även i andra nordiska länder som Norge och Danmark. Samtidigt har ett land som USA en lägre skatt men också betydligt lägre sysselsättningsgrad.

Forskningen har inget entydigt svar på hur starkt det eventuella sambandet mellan skatter och sysselsättning är i Sverige. Det enda som är helt säkert är att skattesänkningar leder till minskade skatteintäkter. Flertalet skattesänkningar har också tydligt bidragit till ökade inkomstskillnader.

En politik för hållbar tillväxt, ökad jämlikhet och full sysselsättning behöver understödjas av en hög kvalitet i välfärdstjänster och effektiva försäkringssystem. Skatterna fyller i detta hänseende flera viktiga funktioner. De ska vara en stabil finansiering av offentliga investeringar, utbildning och en aktiv arbetsmarknads- och näringspolitik. På marginalen ska de dessutom jämna ut konsumtion och sparande mellan olika inkomstgrupper.

Principen om att förorenaren betalar för sin miljöpåverkan har länge varit och bör fortsatt vara ett riktmärke i den svenska miljö- och klimatpolitiken. Utsläppspriset ger en tydlig styrande signal till alla aktörer och gör det mer lönsamt att investera i åtgärder som minskar utsläppen. Skatter är därför även fortsättningsvis ett centralt styrmedel i klimatpolitiken. Vänsterpartiet söker mandat för att inleda arbetet med en genomgripande skattereform som ska skapa ett enhetligt, rättvist och legitimt skattesystem som kan bidra till en långsiktig finansiering av välfärden.

6 Långsiktigt hållbar finanspolitik

6.1 Bakgrund

Från mitten av 1970-talet fram till mitten av 1990-talet ökade den offentliga skuldsättningen i de flesta OECD-länder. Detta ledde fram till att många länder införde olika typer av finanspolitiska ramverk. Centrala inslag i dessa var tydliga medelfristiga mål för de offentliga finanserna. För Sveriges del blev de offentliga finanserna en akut fråga i samband med den djupa ekonomiska krisen i början av 1990-talet. Den ekonomiska krisen resulterade i massarbetslöshet och kraftigt försvagade offentliga finanser. Underskottet i de offentliga finanserna toppade 1993 på ca 11 procent av BNP och den offentliga bruttoskulden ökade från 40 procent till ca 70 procent av BNP på bara några år.¹⁸ Utvecklingen skakade om de finansiella marknaderna och sände chockvågor genom det politiska Sverige.

Som ett led i att sanera statsfinanserna fattade riksdagen ett antal beslut om mål för de offentliga finansernas utveckling. Det första målet gick ut på att statsskulden skulle stabiliseras senast 1998. I kompletteringspropositionen våren 1995 höjdes ambitionerna till att de offentliga finanserna skulle vara i balans 1998 och att statsskulden som andel av BNP skulle stabiliseras redan 1996.¹⁹

Ett långsiktigt överskottsmål presenterades i 1997 års ekonomiska vårproposition. Genom en gradvis infasning skulle de offentliga finanserna över en konjunkturcykel gå med 2 procents överskott, med start från år 2000.²⁰ Överskottsmålet sänktes sedan till 1 procent efter ett beslut av EU:s statistikmyndighet om att sparandet inom ramen för premiepensionen inte längre fick inräknas i den offentliga sektorns finansiella sparande.²¹

Ett system med tak för statsbudgetens utgifter infördes 1997 och för kommunsektorn skärptes budgetdisciplinen genom ett lagstadgat krav på budgetbalans från och med år 2000.²²

Redan innan det finanspolitiska ramverket formellt börjat gälla hade de offentliga finanserna stärkts i betydande utsträckning. I figuren nedan visas utvecklingen av den offentliga sektorns finansiella bruttoskuld (Maastrichtskulden). Som framgår av figuren hade bruttoskulden vid tidpunkten för överskottsmålets införande 2000 redan sjunkit till ca 50 procent av BNP.

¹⁸ En översyn av överskottsmålet (SOU 2016:67).

¹⁹ Ibid.

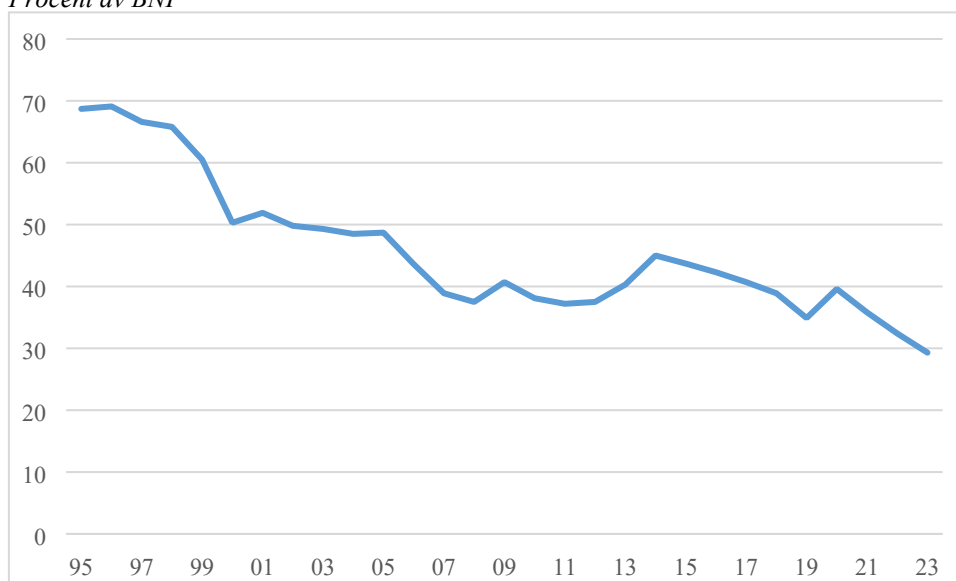
²⁰ Prop. 1996/97:150, 1997 års ekonomiska vårproposition.

²¹ Prop. 2006/07:100, 2007 års ekonomiska vårproposition.

²² En översyn av överskottsmålet (SOU 2016:67).

Figur 9 Den offentliga sektorns finansiella bruttoskuld, 1995–2023

Procent av BNP

Källa: Konjunkturinstitutet.

År 2016 slöts en överenskommelse om det finanspolitiska ramverket mellan samtliga riksdagspartier, förutom Sverigedemokraterna. De viktigaste delarna i överenskommelsen var att nivån på överskottsmålet för de offentliga finanserna sänktes från 1 procent till 0,33 procent över en konjunkturcykel och att ett skuldankare för den offentliga skulden infördes. Dessa regler trädde i kraft 2019. En annan central komponent i överenskommelsen var att man skrev in att det finanspolitiska ramverket skulle ses över i slutet av varannan mandatperiod så att eventuella reviderade mål skulle kunna träda i kraft första året efter ett ordinarie val. I utredningen som föregick det nya överskottsmålet skissade man på en beslutsordning där en översyn görs 2025 och där beslut fattas i samband med behandlingen av budgetpropositionen för 2026.²³ De nya reglerna skulle då kunna börja gälla från och med 2027.

Vänsterpartiet har länge drivit frågan om att tidigarelägga denna översyn. Det vi framför allt lyft fram är att nivån på överskottsmålet och det nya skuldankaret inte är konsistenta med varandra samt att ett överskottsmål hamnar i konflikt med de stora statliga investeringar som måste till för att möjliggöra och snabba på klimatomställningen. Den gröna omställningen kan inte vänta till 2027, den måste ske omedelbart.

6.2 Det finanspolitiska ramverket i Sverige

Det finanspolitiska ramverket i Sverige består bl.a. av fyra budgetpolitiska mål. Till ramverket brukar också den statliga budgetprocessen och den externa uppföljningen räknas.

6.2.1 Budgetpolitiska mål

(i) *Överskottsmålet.* Det viktigaste målet i det finanspolitiska ramverket är överskottsmålet för de offentliga finanserna. Överskottsmålet innebär att den offentliga sektorns finansiella sparande i genomsnitt ska uppgå till en tredjedels procent av BNP över en

²³ Ibid.

konjunkturcykel. Regeringen använder sig av flera olika indikatorer för att stämma av huruvida det finansiella sparandet ligger i linje med överskottsmålet. Den mest centrala indikatorn är det s.k. strukturella sparandet. Det strukturella sparandet fås genom att rensa det finansiella sparandet från dels konjunkturläget, dels engångseffekter. Detta innebär att i normalläget bör det strukturella sparandet ligga nära 0,33 procent för att överskottsmålet ska anses vara uppfyllt. Vid större ekonomiska kriser kan man dock låta det strukturella sparandet avvika kraftigt från målnivån, eller låta återgången blir mer utdragen än normalt.²⁴ Motiven bakom överskottsmålet m.m. utvecklas i följande avsnitt.

(ii) Utgiftstak i statsbudgeten. Utgiftstaken i statsbudgeten sätts i nominella termer och sätts för tre år framåt. Vilka utgifter i statsbudgeten som omfattas av utgiftstaken regleras inte i lag. Den praxis som har etablerats innebär att de takbegränsade utgifterna utgörs av budgetens utgiftsområden 1–25 och 27 samt utgifterna i ålderspensions-systemet vid sidan om statens budget. Det finns inga formella hinder för riksdagen att besluta om att ändra en tidigare fastställd nivå på utgiftstaket. Utan en sådan ordning skulle en ny regerings möjligheter att vidta förändringar i finanspolitiken kraftigt begränsas och finanspolitiken skulle inte heller kunna anpassas till nya, helt ändrade yttre förutsättningar.²⁵ Detta blev tydligt under covidkrisen, då regeringen kraftigt höjde utgiftstaket under 2020.

(iii) Balanskravet för kommunsektorn. Balanskravet gäller för alla Sveriges kommuner och regioner. Balanskravet innebär att kommuner och regioner ska budgetera för balans eller överskott, om inte synnerliga skäl föreligger. Om det visar sig att en kommun eller en region går med underskott ska avvikelserna som huvudregel återställas inom tre år. Balanskravet för kommunsektorn kan ses som ett minimikrav. Kommunerna och regionerna ska enligt kommunallagen även ha en god ekonomisk hushållning i sin verksamhet. Exakt vad detta betyder definieras inte i kommunallagen, men viss vägledning ges av förarbetena.²⁶ Resultaten ska bl.a. ta höjd för investeringsbehov och pensionsåtaganden. En vanlig tolkning har varit att resultatet ska motsvara ett överskott på 2 procent av skatteintäkter och generella statsbidrag.

Kommunsektorns skatteintäkter, och till viss del även dess kostnader, påverkas mycket av konjunkturläget. Det finns därför en risk att kravet på budgetbalans och god ekonomisk hushållning förstärker konjunktursvängningarna. En utredning tillsattes därför 2010 i syfte att föreslå ändringar i regelverket så att inte balanskravet leder till procykliska variationer i kommunernas och landstingens verksamheter. Som ett resultat av utredningen infördes 2013 möjligheten för kommuner och regioner att under vissa förutsättningar reservera en del av överskottet i goda tider och bygga upp lokala s.k. resultatutjämningsreserver. Dessa överskott kan sedan tas i anspråk för att täcka underskott som uppstår till följd av en lågkonjunktur.

(iv) Skuldankaret. Som nämntes ovan var införandet av det s.k. skuldankaret en del av den finanspolitiska uppgörelsen från 2016. Skuldankaret ska fungera som ett riktmärke för den offentliga sektorns finansiella bruttoskuld på medellång sikt. Nivån på skuldankaret är satt till 35 procent av BNP. Skuldankaret är inte tänkt att fungera som

²⁴ I regeringens ramverksskrivelse (skr. 2017/18:207) anger regeringen att en målavvikelse (för det finansiella sparandet) "[...] ska i ett normalt konjunkturläge som en tumregel, minska i samma takt som vanligtvis sker i avsaknad av aktiva politiska beslut, men hänsyn ska tas till resursutnyttjandet".

²⁵ Regeringens skrivelse 2017/18:207 Ramverket för finanspolitiken.

²⁶ Prop. 1990/91:117 och prop. 2016/17:171.

en operationell styråra i budgetpolitiken på samma sätt som överskottsmålet och utgiftstaken. I den ekonomiska vårpropositionen ska regeringen årligen redogöra för bruttoskuldens utveckling. Om skulden avviker, eller beräknas avvika, med mer än 5 procentenheter från skuldankarets riktmärke ska regeringen lämna en skrivelse till riksdagen i samband med den ekonomiska vårpropositionen.²⁷ I denna skrivelse ska regeringen förklara orsakerna till avvikelsen samt hur regeringen avser att hantera den.

6.2.2 Den statliga budgetprocessen och extern uppföljning

I mitten av 1990-talet reformerades den statliga budgetprocessen. Statsbudgeten blev medelfristig och budgetprocessen fick ett tydligt uppifrån och ned-perspektiv. Det medelfristiga perspektivet kommer bl.a. till uttryck genom de treåriga utgiftstaken i statsbudgeten. Den statliga budgetprocessen styrs också av den s.k. fullständighetsprincipen. Denna innebär att regeringens förslag till budget ska omfatta alla inkomster och utgifter samt andra betalningar som påverkar statens lånebehov.

Riksdagens budgetarbete styrs av den s.k. rambeslutsprocessen. Denna innebär att riksdagen i ett första beslut fastställer det samlade budgetutrymmet. Detta omfattar utgiftsramarna och beräkningen av statsbudgetens inkomster. I det andra steget beslutas för vart och ett av de 27 utgiftsområdena de enskilda anslagen inom respektive utgiftsområde. I detta steg får ramen för respektive utgiftsområde inte överskridas. Däremot får omdisponeringar inom ramen göras.

Ett bärande inslag i många länders finanspolitiska ramverk är att det ska vara kostsamt för politiker att bryta mot de budgetpolitiska målen. Ett led i detta är att låta externa aktörer utvärdera finanspolitiken och efterlevnaden av de budgetpolitiska målen. Det finanspolitiska rådet, som är en statlig myndighet under Finansdepartementet, skapades just i detta syfte.²⁸ I samband med den finanspolitiska uppgörelsen 2016 stärktes det finanspolitiska rådets roll i fråga om uppföljning av överskottsmålet. Rådet ska årligen bedöma om det föreligger en avvikelse från överskottsmålet. Rådet ska även bedöma om en avvikelse är motiverad, och i vilken takt som en återgång bör ske.²⁹

6.2.3 Det finanspolitiska ramverket är en del av den s.k. normpolitiken

Som beskrivits ovan ska det finanspolitiska ramverket ses i ljuset av de problem som många länder gick igenom från mitten av 1970-talet fram till mitten av 1990-talet med försvagade offentliga finanser, upprepade devalveringar och hög inflation. Detta ledde fram till en uppfattning om att problemen bottnade i att politiker inte klarade av att fatta impopulära beslut. Därför skulle regeringarnas handlingsfrihet begränsas genom att den ekonomiska politiken skulle hållas inom på förhand bestämda ramar. Penningpolitiken skulle fokusera på ett inflationsmål och ansvaret för detta överlämnades till oberoende centralbanker. I fråga om finanspolitiken skulle politikerna ”surras vid masten” med hjälp av olika budgetpolitiska mål.

²⁷ I ramverksskrivelsen (skr. 2017/18:207) anges att regeringen ska lämna en skrivelse till riksdagen om ”[...] denna skuld avviker från skuldankaret med mer än 5 procent av BNP, enligt utfallet i nationalräkenskaperna för det föregående året eller enligt prognoserna för det innevarande året eller budgetåret i den ekonomiska vårpropositionen”.

²⁸ Även andra statliga aktörer fyller denna roll som övervakare av det finanspolitiska ramverkets efterlevnad, främst Riksrevisionen, men också Konjunkturinstitutet och Ekonomistyrningsverket, och på EU-nivån granskar kommissionen medlemsländernas s.k. stabilitets- eller konvergensprogram.

²⁹ Regeringens skrivelse 2017/18:207 Ramverket för finanspolitiken.

Den här politiken kallades för normpolitik och sammanföll med och var en del av en nyliberal våg som sköljde över den ekonomiska politiken i många länder och som i praktiken kraftigt kringsskar demokratiskt inflytande och bred samhällelig debatt runt centrala ekonomiskpolitiska frågor. För Sveriges del uppnåddes målen med normpolitiken snabbt. Inflationen sjönk ned till Riksbankens mål om 2 procent vid mitten av 1990-talet och de offentliga finansernas stärktes i snabb takt under andra halvan av 1990-talet. Samtidigt har normpolitiken, tillsammans med de nyliberala tankegångarna, bidragit till att skattesänkningar har premierats före satsningar på välfärdsreformer och investeringar. Mellan 1990 och 2022 har skattekvotens sänkts från 49,8 procent till 42,1 procent 2022, vilket motsvarar ca 440 miljarder kronor i minskade skatteinkomster varje år.³⁰ Skattesänkningar, privatiseringar och urholkade sociala försäkringar har sammantaget gjort samhället sårbart. Detta har tydligt visat sig i de olika kriser som många västerländska ekonomier gått igenom efter att normpolitiken införts: finanskrisen 2008–09, Eurokrisen, coronapandemin och klimatkrisen. Dessa kriser visar att den ekonomiska politiken inte kan begränsas till att uppfylla ett antal budgetpolitiska mål.

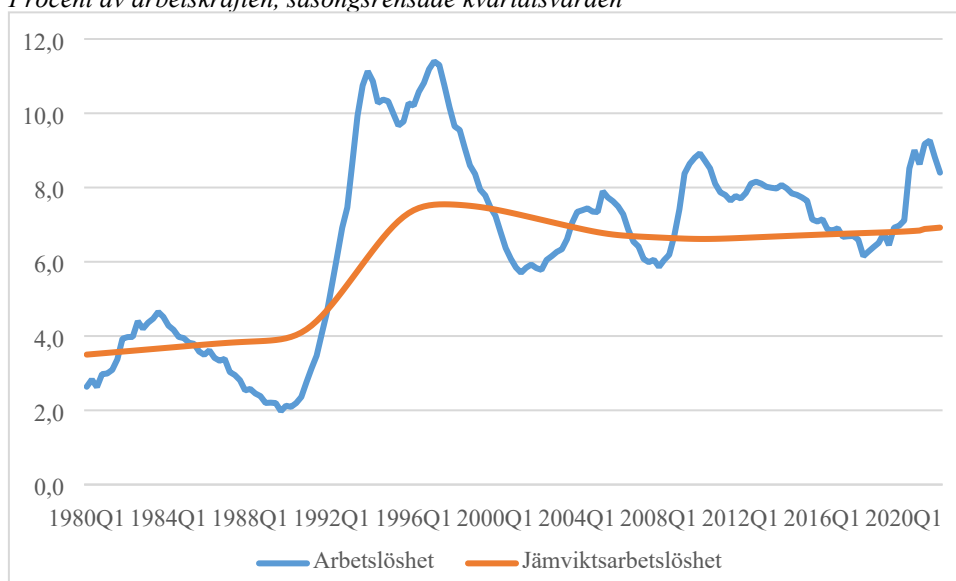
I en ekonomi som den svenska, där offentlig sektor står för personalintensiva välfärdstjänster, har skattesänkningarna inneburit en stark och långvarig press på dem som utför arbetet. Då kvaliteten i dessa tjänster är starkt beroende av personalintensitet, bäddar detta också för en klyfta mellan de krav som befolkningen rätteligen ställer på tjänster, och det som kan levereras – trots att välståndsnivån i ekonomin samlat sett har stigit kontinuerligt.

Normpolitiken är tätt förknippad med en neoklassisk syn på arbetsmarknaden. Enligt detta synsätt kan finans- och penningpolitiken inte varaktigt påverka sysselsättning och arbetslöshet. Fokus i den neoklassiska modellen ligger på arbetsmarknadens funktions-sätt. I denna modell ses starka fackföreningar, bra a-kassa och robusta socialförsäkringar som något som höjer den strukturella arbetslösheten eftersom detta driver upp lägstralönerna på arbetsmarknaden. Den ekonomiska politiken ska enligt denna uppfattning begränsas av olika budgetmål ("normer") och i stället fokusera på s.k. strukturreformer av arbetsmarknaden. Detta synsätt präglade starkt alliansregeringens ekonomiska politik 2006–2014. De olika jobbskatteavdragen och försämringarna av a-kassan och sjukförsäkringen syftade alla till att sätta press på lägstralönerna. Det empiriska stödet för den neoklassiska synen på arbetsmarknaden är dock svagt. I figuren nedan visas utvecklingen av arbetslösheten och Konjunkturinstitutets syn på den s.k. jämviktsarbetslösheten 1980–2022. Som framgår av figuren var såväl den faktiska arbetslösheten som bedömningen av jämviktsarbetslösheten betydligt lägre i Sverige på 1980-talet jämfört med decennierna därefter. Det är ett förhållande som rimmar illa med den neoklassiska synen på arbetsmarknaden. Under 1980-talet var ersättningsgraderna i a-kassan och sjukförsäkringen högre, den fackliga anslutningsgraden likaså, och några jobbskatteavdrag hade ännu inte införts. Enligt den neoklassiska teoribildningen talar samtliga av dessa faktorer för att jämviktsarbetslösheten under 1980-talet borde ha varit högre jämfört med dagens (jämvikts)arbetslöshet. Men enligt Konjunkturinstitutets beräkningar är alltså förhållandet det omvända.

³⁰ SCB och 2022 års ekonomiska vårproposition.

Figur 10 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet, 1980–2021

Procent av arbetskraften, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet, diagramunderlag Lönebildningsrapport 2021.

6.3 Överskottsmålet

Det viktigaste målet i det finanspolitiska ramverket är överskottsmålet för de offentliga finanserna. När överskottsmålet infördes motiverade regeringen detta på följande sätt:

En bit in på nästa sekel kommer med stor sannolikhet de offentliga åtagandena att utsättas för en större belastning genom ett växande antal äldre. Den offentliga sektorn måste då stå finansiellt rustad att möta denna utveckling för att kunna värna välfärdssystemen. Mot denna bakgrund är det önskvärt att under det närmaste decenniet amortera av den offentliga nettoskulden.³¹

Det grundläggande skälet handlade alltså om att stärka de offentliga finanserna inför kommande demografiska förändringar. I Finansdepartementets långtidsprognoser över det finansiella sparandet under senare delen av 1990-talet och början av 00-talet beräknades det finansiella sparandet gå med löpande överskott fram till omkring 2015, för att därefter sjunka och förbytas i löpande underskott när andelen äldre ökade.³² Det fanns således en implicit tanke om att de offentliga finanserna skulle gå med överskott ”nu” för att kunna gå med underskott ”sedan”. Målet om att amortera av den offentliga nettoskulden nåddes redan omkring 2005 då nettoskulden hade förbytt till en nettoförmögenhet. I dag uppgår nettoförmögenheten till 30,4 procent av BNP.

Den demografiska utveckling som man förutsåg i slutet av 1990-talet är sedan ett antal år en realitet. De demografiskt betingade kostnaderna har under de senaste 4–5 åren ökat med ca 1 procent per år i kommunsektorn, vilket kan jämföras med perioden 1980–2005 då kostnaderna ”bara” ökade med ca 0,4–0,5 procent per år. Denna utveckling har satt kommuner och regioner under stark press. För att undvika nedskärningar och/eller kommunala skattehöjningar behöver staten skjuta till betydande belopp i form av generella statsbidrag under de kommande åren.

³¹ Prop. 1996/97:150 1997 års ekonomiska vårproposition.

³² Beräkningsförutsättningarna för prognoserna var bl.a. att skattesatserna hölls konstanta och att kostnaderna för de olika välfärdstjänsterna ökade i enlighet med den demografiska utvecklingen samt att olika transfereringar följde löneutvecklingen.

6.4 Förhållandet mellan överskottsmålet och skuldankaret

I samband med att den nuvarande nivån på överskottsmålet på 0,33 procent började gälla beslutade riksdagen också om att införa det s.k. skuldankaret, som innebär att den offentliga bruttoskulden ska hållas nära 35 procent av BNP. Relativt omgående visade sig emellertid de två målen vara oförenliga. Trots att de offentliga finanserna har gått med underskott under pandemin beräknas den offentliga bruttoskulden sjunka ned till 33,5 procent för innevarande år.³³

Förklaringen till denna inkonsistens är att statskuldräntorna var och har varit betydligt lägre än vad som antogs när det nya överskottsmålet och skuldankaret formulerades.³⁴ Mer precist handlar det om förhållandet mellan nominella räntor och den nominella tillväxten (den s.k. ränte-tillväxt-differensen). Överskottsmålskommittén baserade sina beräkningar på antagandet om en nominell ränta på 4,5 procent och en nominell BNP-tillväxt på 4,4 procent (dvs. en positiv ränte-tillväxt-differens på 0,1 procent).³⁵ Den faktiska utvecklingen har dock varit en annan. Räntorna har legat kring noll samtidigt som nominell BNP i grova drag vuxit i linje med kommitténs antaganden, vilket har resulterat i en ränte-tillväxt-differens på ca -4 procent. I sin senaste rapport analyserar Finanspolitiska rådet vilka implikationer en låg ränta har på den offentliga skuldsättningen. Finanspolitiska rådet visar med ett räkneexempel på hur en offentlig skuld på 40 procent faller med 1,6 procentenheter under det första året där det finansiella sparandet är i balans och där ränte-tillväxt-differensen ligger på ca -4 procent.³⁶ Räkneexemplet visar att det är möjligt att förena en stabil utveckling av den offentliga skulden med löpande underskott i de offentliga finanserna när räntorna är låga.

6.5 En ny rollfördelning mellan finans- och penningpolitiken växer fram

Under decennierna före finanskrisen 2008–09 växte det fram ett ekonomiskpolitiskt paradigm beträffande ansvarsfördelningen mellan finans- och penningpolitiken. I huvudsak gick den ut på att penningpolitiken hade huvudansvaret för stabiliseringspolitiken medan finanspolitiken skulle vara mer passiv och vägledas av en på förhand bestämd uppsättning normer, som beskrivits ovan.

Finanskrisen och den makroekonomiska utvecklingen sedan dess har ruckat på detta paradigm. Det låga ränteläget har inneburit att många ekonomer och andra aktörer ser att finanspolitiken bör spela en större roll.³⁷ För det första finns det en nedre gräns för penningpolitiken. Om räntorna redan innan en konjunkturavmattning ligger nära noll är utrymmet för penningpolitisk stimulans via sänkta räntor begränsat. När penningpolitiken inte är begränsad av ”noll-restriktionen” finns risken att en finanspolitisk stimulans motverkas av en penningpolitisk åtstramning (för att hålla nere inflationen). Men när räntorna ligger nära noll är det mindre troligt att centralbankerna agerar på

³³ VP 2022.

³⁴ Utöver detta har den offentliga skulden minskat till följd av att Riksbanken betalat av på sitt lån för valutareserven till Riksgälden. Avbetalningen minskar bruttoskulden men påverkar inte den offentliga sektorns nettoställning.

³⁵ En översyn av överskottsmålet (SOU 2016:67).

³⁶ Finanspolitiska rådets rapport 2021.

³⁷ För en översikt, se: Blanchard, O. J. och Summers, L. H. (2019) (red.), *Evolution or revolution? Rethinking macroeconomic policy after the great recession*, MIT Press, USA.

detta vis eftersom nollräntorna tyder på ett mycket lågt inflationstryck. Finanspolitiken blir därmed mer effektiv vid frånvaron av en penningpolitisk motreaktion från centralbankerna.³⁸

En annan effekt av de låga räntorna är att kostnaderna för underskottsfinansiering minskar. I detta sammanhang brukar man tala om den s.k. skuldtjänstbördan, vilken definieras som den genomsnittliga statsobligationsräntan multiplicerat med skuldnivån. Som exempel kan nämnas USA. Där har den offentliga skulden ökat med över 60 procentenheter mellan 2005 och 2020 – trots detta har deras skuldtjänstbörda fallit något.³⁹

En ökad roll för finanspolitiken minskar också behovet för centralbankerna att vidta diverse oortodoxa åtgärder i syfte att stimulera ekonomin. Dessa åtgärder brukar kallas för kvantitativa lättnader och innebär att centralbankerna köper olika räntebärande papper. Utöver köp av statsobligationer har många centralbanker, inklusive Riksbanken, under pandemin även gått in och köpt bostads- och företagsobligationer. Den expansiva penningpolitiken och de kvantitativa lättnaderna har varit motiverade ur ett stabiliseringspolitiskt perspektiv och för att säkra likviditeten på de finansiella marknaderna under pandemin. Men de har också bidragit till att blåsa upp tillgångspriserna och sänka avkastningen på det räntebärande pensionskapitalet. Detta har sammantaget bidragit till att öka de ekonomiska klyftorna i Sverige. En ökad roll för finanspolitiken minskar behovet av att föra en extremt expansiv penningpolitik, vilket bör vara gynnsamt för den ekonomiska jämlikheten.

Det finns också en växande konsensus bland ekonomer att finans- och penningpolitiken har långsiktiga effekter på produktion och sysselsättning. Stora uppgångar i arbetslösheten tenderar att få långsiktiga effekter. Personer med långa arbetslöshetstider löper stor risk att fastna i långtidsarbetslöshet eller helt slås ut från arbetsmarknaden. När konjunkturen vänder begränsas uppgången i både produktion och sysselsättning i och med att matchningen på arbetsmarknaden försämras. Långvariga arbetslöshetstider försämrar med andra ord arbetsmarknadens funktionssätt och höjer den strukturella arbetslösheten. Finans- och penningpolitiken bör därför användas för att mildra konjunktursvängningarna.

6.6 För- och nackdelar med olika finanspolitiska mål

Diskussioner om lämpliga finanspolitiska mål brukar ta sin utgångspunkt i en uppsats av Kopits och Symansky från 1998.⁴⁰ Finanspolitiska mål bör präglas av sex önskvärda egenskaper enligt Kopits och Symansky.

- Hållbarhet. Det finanspolitiska målet ska leda till långsiktigt hållbara offentliga finanser.
- Stabilitet. Finanspolitiska mål ska inte förstärka konjunktursvängningarna. De ska tvärtom vara förenliga med att de automatiska stabilisatorerna tillåts verka fullt ut och/eller medge s.k. diskretionär finanspolitik.
- Enkelhet. Finanspolitiska mål ska vara enkla att förstå av politiker och allmänhet.

³⁸ Finanspolitiska rådets rapport 2021.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Kopits, G och S. Symansky (1998), "Fiscal Policy Rule". Occasional Paper 162, IMF.

- Operationellt. Det ska vara möjligt att använda det finanspolitiska målet som styråra i den årliga budgetprocessen. Målet ska vara något som politikerna har möjlighet att styra över.
- Långsiktighet/motståndskraft. Ett mål bör gälla över en längre tidsperiod för att skapa förtroende.
- Det ska vara lätt att övervaka och utvärdera.

Av dessa kriterier brukar det förstnämnda anses vara överordnat. Målet om långsiktigt hållbara offentliga finanser kan ses som det grundläggande syftet med ett finanspolitiskt ramverk. Det är också svårt att formulera ett finanspolitiskt mål som uppfyller samtliga dessa kriterier samtidigt. Det finns en ”trade-off” mellan flera av kriterierna. Det är också vanligt att länder har flera olika budgetpolitiska mål, som är fallet i Sverige. IMF har i en rapport gett rekommendationer om hur länder kan tänka om de planerar att ha flera olika finanspolitiska mål.⁴¹

- (i) Finanspolitiska mål ersätter inte bra politik. Finanspolitiska mål kan inte utgöra grunden för optimal finanspolitik i varje givet ögonblick.
- (ii) Det finanspolitiska ramverket bör inte vara för begränsande. Ett finanspolitiskt ramverk som är för begränsande kan försvåra en regeringens möjligheter att nå dess övergripande mål för den ekonomiska politiken. För många mål kan också leda till att dessa är oförenliga till varandra (jmf det svenska överskottsmålet och skuldankaret).
- (iii) Minimera överlappande finanspolitiska mål. IMF menar att överlappande och motstridiga mål leder till att regeringar tvingas välja att följa det mål som anses vara överordnat, vilket kan leda till en icke-optimal utformning av finanspolitiken.
- (iv) Det finanspolitiska ramverket bör vara lätt kommunicerat. Denna princip talar för att en regering bör fokusera på en eller två operationella budgetregler.

Helt centralt i sammanhanget är också att det finanspolitiska ramverket understöder – eller i vart fall inte motverkar – de övergripande målen för den ekonomiska politiken som kan handla om sysselsättning, tillväxt, jämlikhet, klimatomställning osv. Nedan tittar vi närmare på för- och nackdelar med några finanspolitiska mål.

6.6.1 Saldomål

Ett saldomål – som det svenska överskottsmålet är – tar vanligtvis fasta på den offentliga sektorns saldo, dvs. inkomster minus utgifter. För att ett saldomål inte ska bli procykliskt, dvs. förstärka konjunktursvängningarna, brukar målet avse det konjunkturjusterade saldot, eller att målet definieras som över en konjunkturcykel.

Ett saldomål som gäller över en konjunkturcykel har flera fördelar. Det möjliggör att man låter de offentliga finanserna gå med underskott i en lågkonjunktur för att hålla uppe efterfrågan och stimulera ekonomin. Det är också ett förhållandevis enkelt och operationellt mål, och vars måluppfyllnad en regering kan styra över. En nackdel med ett konjunkturjusterat saldomål är svårigheterna med att beräkna själva konjunkturjusteringen. Den största nackdelen med ett saldomål är dock att det inte har en direkt koppling till frågan om långsiktigt hållbara offentliga finanser. Vad som är långsiktigt hållbara offentliga finanser grundar sig rimligtvis på en uppfattning om vad som är en hållbar offentlig skuld, och den offentliga skulden påverkas inte bara av budgetsaldot.

⁴¹ IMF (2018), ”How to Select Fiscal Rules, A Primer; How To Note No 9”.

Som vi sett i tidigare avsnitt påverkas den bl.a. också av hur räntan och tillväxten utvecklas (den s.k. ränte-tillväxt-differensen).

6.6.2 Skuldkvoter

Det vanligaste finanspolitiska måttet på den offentliga skulden är den s.k. Maastricht-skulden. Den mäter den offentliga sektorns finansiella bruttoskuld i förhållande till BNP. EU använder detta mått inom stabilitets- och tillväxtpakten och gränsvärdet är satt till 60 procent av BNP. Det svenska skuldankaret på 35 procent baseras också på den offentliga bruttoskulden. Den offentliga bruttoskulden är ett vanligt mått i finanspolitiska långsiktanalyser, se t.ex. Konjunkturinstitutets hållbarhetsanalyser. En brist med Maastrichtskulden är att den bara mäter skuldsidan. Därför brukar hållbarhetsanalyser också innehålla ett mått som inkluderar den offentliga sektorns tillgångar. Detta mått kallas för den offentliga sektorns finansiella nettoställning.

Den finansiella nettoställningen påverkas dock mycket av värdeförändringar på den offentliga sektorns olika finansiella tillgångar. Merparten av den förstärkning av nettoställningen som skett mellan 2000 och 2015 beror på värdeökningar av statens tillgångar, och inte på överskott i det finansiella sparandet. Internationellt är det vanligare med mål för bruttoskulden än för den finansiella nettoställningen. Det beror bl.a. på att det finns en närmare koppling mellan det primära sparandet⁴² – vilket är det som ska finansiera skuldkostnaderna – och förändringar av bruttoskulden än nettoställningen.⁴³ Den offentliga sektorns tillgångssida är i allmänhet knuten till speciella ändamål och inget som direkt kan användas för att finansiera olika reformer. Detta talar sammantaget för att bruttoskulden – även om det är ett mindre heltäckande mått – är att föredra som långsiktigt mål för de offentliga finanserna.

6.6.3 Golden Rule

Såväl saldomål som mått på den offentliga skulden och nettoförmögenheten brukar formuleras i *finansiella* termer. Måtten innefattar därmed enbart skulder i termer av finansiella lån (i huvudsak statsobligationer och statsskuldväxlar) och tillgångar i form av finansiella fordringar och aktier. Reala tillgångar, i termer av offentligt ägda fastigheter eller infrastruktur ingår inte i måtten.

Så som det finansiella sparandet är definierat i nationalräkenskaperna bokförs utgifter för investeringar i sin helhet det år investeringen görs. Detta skiljer sig från en kostnadsmässig redovisning där det inte är den nominella investeringen som bokförs utan avskrivningar och räntekostnader. Detta innebär att långsiktigt lönsamma investeringar betraktas som rena utgifter i förhållande till dessa mål. Det faktum att en investering, som ger avkastning även på lång sikt, måste finansieras helt på kort sikt, dvs. skrivas av direkt, innebär en risk för att långsiktiga satsningar väljs bort till förmån för omedelbara behov i form av offentlig konsumtion, vilket riskerar att leda till för låga investeringar. Detta förhållande låg bakom att Storbritannien, 1998–2009, hade en s.k. Golden Rule i finanspolitiken. Den gyllene regeln i Storbritannien innebär, i stort, att låna enbart till investeringar över konjunkturcykeln, inte för att finansiera löpande utgifter. Den bakomliggande tanken är att staten kan låna till investeringar som kommer framtida generationer till godo, medan löpande offentliga utgifter som konsumeras här

⁴² Det primära sparandet är lika med det finansiella sparandet exklusive kapitalinkomster och kapitalutgifter.

⁴³ En översyn av överskottsmalet (SOU 2016:67).

och nu bör finansieras med skatter och avgifter. Investeringar som fullt ut skattefinansieras innebär att nuvarande generationer får stå för hela kostnaden för investeringarna samtidigt som de bara får en del av avkastningen.

En variant på Golden Rule är att formulera ett saldomål som tar fasta på den offentliga sektorns totala sparande, dvs. ett mål som också inkluderar nettoinvesteringar i realkapital. Så som det finansiella sparandet är definierat i nationalräkenskaperna bokförs utgifter för investeringar i sin helhet det år investeringen görs; detta innebär att det är totala utgifter och inte årliga kostnader som begränsas. En kostnadsmässig redovisning skulle innebära att enbart avskrivningar och räntekostnader bokförs i stället för den nominella utgiften.

Saldomål som endast formuleras i finansiella termer ökar risken för att en regering väljer bort mer långsiktiga investeringar till förmån för utgifter som konsumeras här och nu. Ett finansiellt saldomål blir också problematiskt i kombination med det nuvarande systemet med treåriga utgiftstak. Det kan uppstå situationer där det finns ett betydande budgetutrymme för investeringar utifrån saldomålet, men där snålt tilltagna utgiftstak inte rymmer investeringar där hela utgiften bokförs direkt.

Det finns dock betydande utmaningar med att formulera ett saldomål baserat på en mer kostnadsbaserad redovisning. Det mest uppenbara är att en sådan redovisning inte är förenlig med nationalräkenskaperna. Dessa bestäms i sin tur av ett regelverk på EU-nivå.

6.6.4 Utgiftsregler

Utgiftsregler kan formuleras på olika sätt. De kan formuleras i nominella termer, som det svenska systemet med treåriga utgiftstak. Utgiftsregler kan också uttryckas i termer av ökningstakt, och ett sådant exempel är utgiftsreglerna inom EU:s stabilitets- och tillväxttakt.

Fördelarna med utgiftsregler är att de är lätta att förstå och att de är lätta att använda i det löpande budgetarbetet. Det finns dock betydande brister med utgiftsregler. En generell brist är att det inte finns någon direkt koppling till finansiell hållbarhet eftersom utgiftsregler, per definition, bara omfattar utgiftssidan.

Utgiftsregler leder också till en bias när de kombineras med saldomål. Ett exempel är att när det uppstår ett utrymme i förhållande till saldomålet så kan fortfarande utgiftstaket vara bindande för nya utgifter – men det finns inget motsvarande regelverk som hindrar skattesänkningar. Det innebär att det finns en bias för att använda budgetutrymme till att minska storleken på offentlig sektor.

6.7 Klimatomställningen och behovet av ett reformerat ramverk

Klimatomställningen kommer att innebära att omfattande investeringar behöver göras i en rad samhällsviktiga verksamheter. Det rör sig om investeringar i transportinfrastruktur, elöverföring och -produktion och en upprustning samt klimatanpassning av bostadsbeståndet. Investeringarnas storlek är beroende av en rad faktorer och tidsaspekten är en viktigt sådan. Ju längre världens stater avstår från att vidta åtgärder och genomföra omfattande investeringar desto högre kommer kostnaden att bli för att hantera effekterna av klimatförändringarna. Att återställa, förhindra och reparera skador i efterhand är en betydligt dyrare väg att gå än att i möjligaste mån förebygga klimatförändringarnas negativa inverkan på samhället. Dessutom förutsätter en offensiv

klimatomställningspolitik som är lika eller mer ambitiös än de konventionsbundna åtaganden som Sverige förbundit sig att följa att investeringarna behöver genomföras i relativ närtid och i betydande summor.

En rad aktörer, såväl svenska som internationella, är inne på att finanspolitiken sannolikt behöver bli mer expansiv för att möta investeringsbehoven. Vice riksbankschefen Per Jansson lyfte bl.a. denna fråga i ett tal nyligen.⁴⁴ Jansson pekade på det låga ränteläget och menade att det skapar ett bra tillfälle att genomföra statliga investeringar som förr eller senare ändå behöver göras. Jansson anförde vidare:

En tanke skulle kunna vara att finanspolitiska beslutsfattare aviserar att de kommer att låta politiken vara expansiv under en viss tid enligt en på förhand angiven bana eller tills ett visst mål är uppnått. Finanspolitiska rådet skulle sedan kunna få uppgiften att under den tiden utvärdera politiken och dess effekter.⁴⁵

Vidare har bl.a. IMF förespråkat en tidigarelagd klimatinvesteringsplan för att denna generation ska underlätta investeringsbördan för kommande generationer.⁴⁶

Klimatpolitiska rådet är inne på samma tankegångar och föreslår också att den planerade översynen av det finanspolitiska ramverket tidigareläggs.⁴⁷ Även professor emeritus Lars Calmfors har lyft frågan om nya mål för finanspolitiken.⁴⁸

6.8 Ett ramverk för ett rikare Sverige

6.8.1 Medelfristigt mål för det finansiella sparandet

De ursprungliga skälen bakom överskottsmålet är sedan länge uppfyllda och/eller överspelade. Sverige har bland de starkaste offentliga finanserna i västvärlden och löpande och stora överskott i bytesbalansen. I Konjunkturinstitutets senaste hållbarhetsrapport beräknas den offentliga bruttoskulden sjunka till 29,1 procent av BNP 2023, vilket är mycket lågt i ett internationellt perspektiv (se figur 11 nedan).⁴⁹ Samtidigt står världen inför ett klimatnödläge, där vi har cirka tio år på oss att vända utvecklingen. De tillfälliga utsläppsminskningar som skett under pandemin har endast haft en marginell betydelse på den globala uppvärmningen och våra möjligheter att nå de nationella klimatmålen. Klimatkrisen innebär att staten måste ta ansvar för ett stort investeringsprogram. Rätt hanterat kan detta investeringsprogram bli en katalysator för ökad produktivitet, minskad arbetslöshet och en modernisering av det svenska samhället.

För att finansiera detta investeringsprogram föreslår Vänsterpartiet att ett tioårigt moratorium införs för det finanspolitiska ramverket, med start år 2023. Vänsterpartiet föreslår att dagens överskottsmål ersätts med ett underskottsmål för de offentliga finanserna under moratoriet. Vi föreslår att saldomålet för de offentliga finanserna sätts till -1 procent av BNP över en konjunkturcykel. Vänsterpartiet har bitt riksdagens utredningstjänst att räkna på hur den offentliga skulden skulle utvecklas med ett sådant underskottsmål. Analysen visar att den offentliga bruttoskulden beräknas landa på 38,7

⁴⁴ <https://www.riksbank.se/sv/press-och-publicerat/tal-och-presentationer/2021/jansson-ar-det-dags-for-en-mer-aktiv-finanspolitik/>.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ IMF, "Mitigating climate change – growth – and distribution-friendly strategies". World Economic Outlook 85–144 (2020).

⁴⁷ Klimatpolitiska rådets rapport 2021.

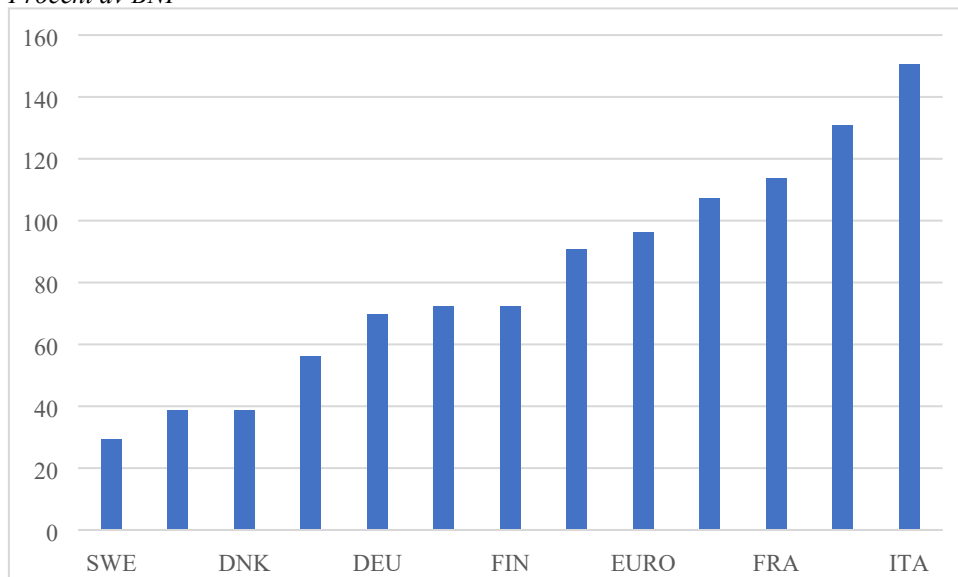
⁴⁸ Se <https://www.dn.se/debatt/nya-ramar-kravs-for-den-ekonomiska-politiken/> och <https://www.dn.se/ledare/lars-calmfors-det-ar-kanske-dags-att-omprova-det-finanspolitiska-ramverket/>.

⁴⁹ Konjunkturinstitutet (2022), "Hållbarhetsrapport 2022 för de offentliga finanserna".

procent av BNP år 2032. Om Sverige skulle haft en bruttoskuld på den nivån i dag, skulle vi fortfarande ha bland de starkaste offentliga finanserna inom EU och bland andra jämförbara länder, se figur 11 nedan.

Figur 11 Den offentliga sektorns bruttoskuld i utvalda länder, 2022

Procent av BNP

Källa: IMF, KI och RUT 2022:33.

Anm (i) Stapeln SWE 2032 visar Sveriges bruttoskuld 2032 med ett underskottsmål på -1% .

Anm (ii) Värdet på SWE är prognos för 2023, detta för att på ett korrekt sätt åskådliggöra effekterna av Vänsterpartiets underskottsmål som föreslås börja gälla 2023.

Ett underskottsmål på -1 procent frigör ett budgetpolitiskt utrymme på ca 800 miljarder kronor under en tioårsperiod jämfört med dagens överskottsmål.⁵⁰ I relation till ett balansmål för de offentliga finanserna skapar underskottsmålet ett ekonomiskt utrymme på ca 600 miljarder kronor. Vänsterpartiet föreslår att underskottsmålet används för att finansiera ett stort statligt investeringsprogram för att snabba på och möjliggöra klimatomställningen. Det utrymme som skapas ska inte användas för löpande statliga utgifter utan ska öronmärkas till investeringar som behövs för att ställa om ekonomin i en för miljön hållbar utveckling.

Moratoriets finansieringsmöjligheter innebär att medel frigörs för att säkerställa en långsiktigt hållbar klimatomställning. På så sätt kan staten säkerställa att nödvändig infrastruktur bidrar till att Sverige även framgent har en innovativ industrisektor, att klimatomställningen kan äga rum i hela landet samt att den betydande exportsektorn i Sverige ges förutsättningar att konkurrera med en världsmarknad som sannolikt kommer att se betydande klimatinvesteringar de närmaste åren. Moratoriet skulle innebära en omfattande kapitalisering av klimatomställningen med offentliga medel, något som är en förutsättning för att inte privata kapitalintressen ska föregå det offentliga och förvärva viktig infrastruktur eller andra delar som är nödvändig i klimatomställningen. Klimatomställningen som helhet behöver säkerställas genom en lång rad reformer på i stort sett alla politikområden, men ett moratorium för det finanspolitiska ramverket möjliggör ett svar på frågan hur några av de största investeringsbehoven ska finansieras.

⁵⁰ Baserat på Konjunkturinstitutets (mars 2022) BNP-prognos för 2023 på 6 009 miljarder kronor.

6.8.2 Utgiftstaken

Vänsterpartiet föreslår också att systemet med utgiftstak slopas. Utgiftstaken är överflödiga i kombination med ett saldomål för de offentliga finanserna. Detta eftersom ett saldomål beaktar såväl den offentliga sektorns utgifter som inkomster. Det finns därför ingen anledning att ha en separat begränsning för statens utgifter eftersom dessa påverkar det offentliga saldot. Som nämnts ovan rekommenderar IMF att den typen av ”överlappande” kombinationer av budgetregler undviks.⁵¹

Utgiftstaken är också asymmetriska i och med att det finanspolitiska ramverket inte innehåller något motsvarande golv för statens inkomster. Detta har premierat skattesänkningar framför välfärdsreformer. Systemet med treåriga utgiftstak är särskilt olyckligt i kombination med hur investeringar bokförs i statsbudgeten och i nationalräkenskaperna. Till skillnad mot vad som är fallet i kommuner, regioner och näringslivet skrivs statliga investeringar inte av under investeringens livslängd, utan hela utgiften bokförs direkt när den uppstår. Detta innebär att investeringar får konkurrera om utrymmet under utgiftstaken med löpande utgifter som sjukpenning, barnbidrag m.m. Det riskerar att leda till att viktiga samhällsinvesteringar inte kommer till stånd eller skjuts på framtiden.

6.8.3 Långsiktigt mål för den offentliga skulden

Ett långsiktigt mål för de offentliga finanserna bör ta fasta på den offentliga skulden. Det är nivån och utvecklingen av denna som visar på de offentliga finansernas långsiktiga hållbarhet. Det heltäckande måttet på den offentliga sektorns finansiella ställning är den finansiella nettoställningen. Som beskrivits ovan är emellertid detta ett mått vars utveckling i väsentliga delar ligger utanför en regerings inflytande. Därför är ett mål för den offentliga sektorns finansiella bruttoskuld (Maastrichtskulden) mer lämpligt.

Nästa steg blir då att försöka bestämma vilken nivå på bruttoskulden som är lämplig eller vilken en nivå på bruttoskulden som inte bör överskridas. I rapporten Statsskuldens roll i ekonomin av Riksgälden görs en gedigen litteraturgenomgång på området.⁵² Det finns en relativt omfattande forskning på sambandet mellan offentlig skuldsättning och ekonomisk tillväxt. Den samlade bilden av dessa studier är att sambandet är osäkert; det finns inte ens någon konsensus om åt vilket håll sambandet går. Det finns dock en viss tyngdpunkt i forskningen att det kan finnas ett tröskelvärde för den offentliga skulden när denna blir negativ för den ekonomiska tillväxten. Detta tröskelvärde tycks ligga mellan 80 och 100 procent av BNP.⁵³

Vänsterpartiets förslag på ett medelfristigt saldomål på –1 procent av BNP beräknas leda till en skuldnivå på 38,7 procent vid moratoriets slutår 2032.⁵⁴ Vänsterpartiet föreslår att ett långsiktigt mål för den offentliga skulden sätts till 50 procent av BNP. Målet ska ses som ett tak, som den offentliga skulden inte bör överstiga. En skuld på den nivån skapar långsiktigt hållbara offentliga finanser och god marginal till EU:s gränsvärde på 60 procent. Det är också en låg skuldkvot i ett internationellt perspektiv. Ett långsiktigt skuldmål kan också behöva kompletteras med ett medelfristigt saldomål, som är mer användbart i den löpande budgetpolitiken. Vänsterpartiets förslag till medelfristigt saldomål fram till 2032 är, som tidigare nämnts, –1 procent av BNP över

⁵¹ IMF (2018), ”How to Select Fiscal Rules, A Primer; How To Note No 9”.

⁵² Riksgälden (2016), ”Statsskuldens roll i ekonomin”.

⁵³ Ibid, s. 52.

⁵⁴ RUT, dnr 2022:33.

en konjunkturcykel. Ett medelfristigt saldomål efter detta datum bör då naturligtvis vara konsistent med en skuldtutveckling som understiger 50 procent av BNP.

6.8.4 Realekonomiska mål bör komplettera de finansiella målen

Syftet med det finanspolitiska ramverket är att säkerställa att de offentliga finanserna inte äventyras på lång sikt – att inte de offentliga underskotten blir för stora eller att skulden ökar snabbt under en längre tidsperiod. Ramverket i sig är inte målet med den ekonomiska politiken. Dock har det periodvis fungerat begränsande för möjligheten att öka resurser till välfärden i takt med behoven, eller för att öka de offentliga satsningarna för att pressa ned arbetslösheten.

Den ekonomiska politiken bör styras av reala mål om ökad sysselsättning, rättvis fördelning, investeringar och klimatomställning – där offentligfinansiella mål och inflationsmål blir verktyg för att uppnå de reala målen. Vänsterpartiet föreslår därför att det finanspolitiska ramverket kompletteras med mål för arbetsmarknaden om full sysselsättning och ett mål för offentliga investeringar i linje med våra klimatåtaganden.

7 Investeringsplan för klimatet

7.1 Den gröna omställningen

Världen befinner sig i ett klimatnödläge. Hittills har världssamfundets gemensamma ansträngningar inte varit tillräckliga för att åstadkomma nödvändiga utsläppsminskningar. Det står bortom allt tvivel att mer behöver göras såväl globalt som nationellt och lokalt.

Klimatpolitiska rådet konstaterar i sin rapport 2022 att omställningsarbetet behöver accelereras betydligt för att vi ska nå våra klimatmål. Vänsterpartiet framhärdat i arbetet för att klimatomställningen ska ske skyndsamt, strukturerat och genom samhällets gemensamma insatser. Omställningen till ett klimatneutralt samhälle låter inte vänta på sig.

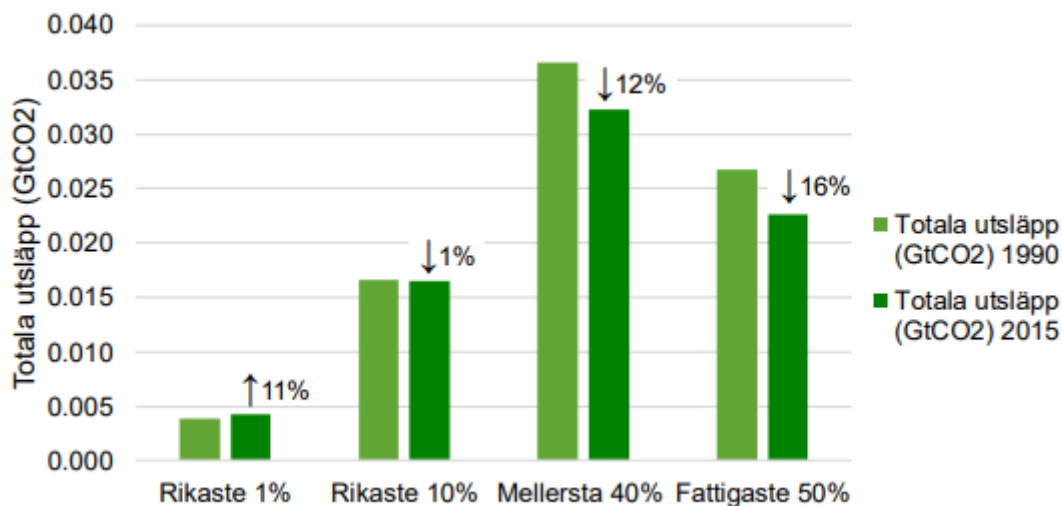
I klarspråk handlar det om att det finns ett givet miljöutrymme för oss människor att röra oss inom. De samlade svenska utsläppen, inklusive vår konsumtion, överstiger det utrymmet med råge. Såväl globalt som nationellt är det emellertid så att alla inte bär ett lika tungt ansvar för utsläppen. Världens rika människor har i all väsentlighet orsakat klimatförändringen och har fortfarande störst påverkan på klimatet. Enligt den globala hjälporganisationen Oxfam står de rikaste 10 procenten av världens befolkning för cirka hälften av alla koldioxidutsläpp globalt och samtidigt står de fattigaste 50 procenten för mindre än 10 procent av utsläppen. Den rikaste procenten släpper ut dubbelt så mycket som den fattigaste hälften av världens befolkning.

Även i Sverige finns det stora skillnader i vilka som påverkar klimatet mest. Oxfam har i rapporten Svensk klimatojämlighet (2020) analyserat skillnaderna mellan 1990 och 2015. Oxfam konstaterar i rapporten att de utsläppsminskningar som skett i Sverige under den tiden har åstadkommits av låg- och medelinkomsttagare. De rikaste svenskarerna har knappt bidragit till klimatomställningen.

Även om vi alla försöker minska vår klimatpåverkan är inte våra individuella val tillräckliga för att åstadkomma nödvändiga förändringar. I dag står hundra företag i världen för 70 procent av koldioxidutsläppen. I Sverige är det framför allt en handfull

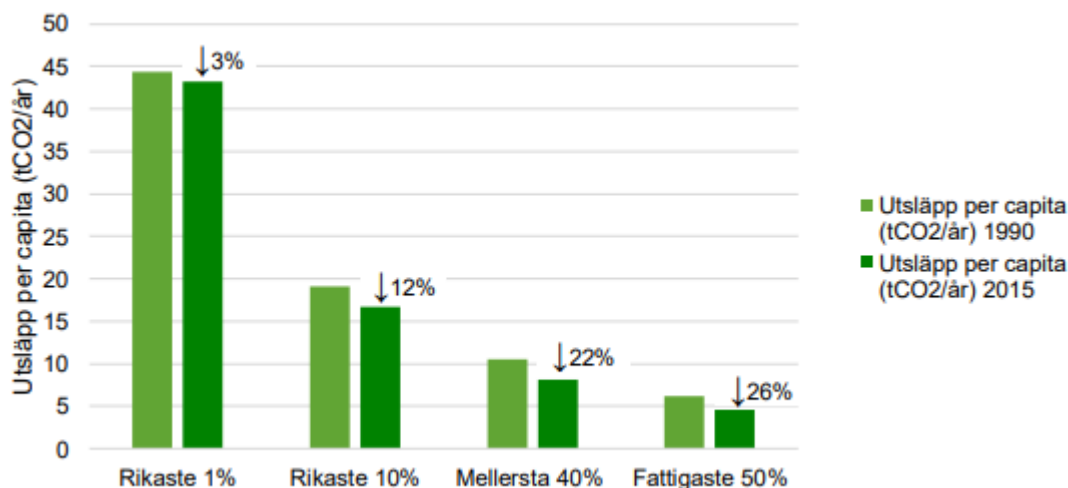
industrier som sticker ut avseende utsläppsvolymer. Politiken kan och måste ställa krav på att dessa industrier och näringar ställer om. Den moderna, progressiva och hållbara omställningspolitiken kombinerar hårda krav med en gedigen utbyggnad av alternativen.

Figur 12 Totala utsläpp (miljarder ton CO₂) per svensk inkomstgrupp under 1990 och 2015

Källa: Svensk klimatojämlighet, Oxfam 2020.

Figur 13 Utsläpp per capita (tCO₂/år) per svensk inkomstgrupp under 1990 och 2015

Källa: Svensk klimatojämlighet, Oxfam 2020.

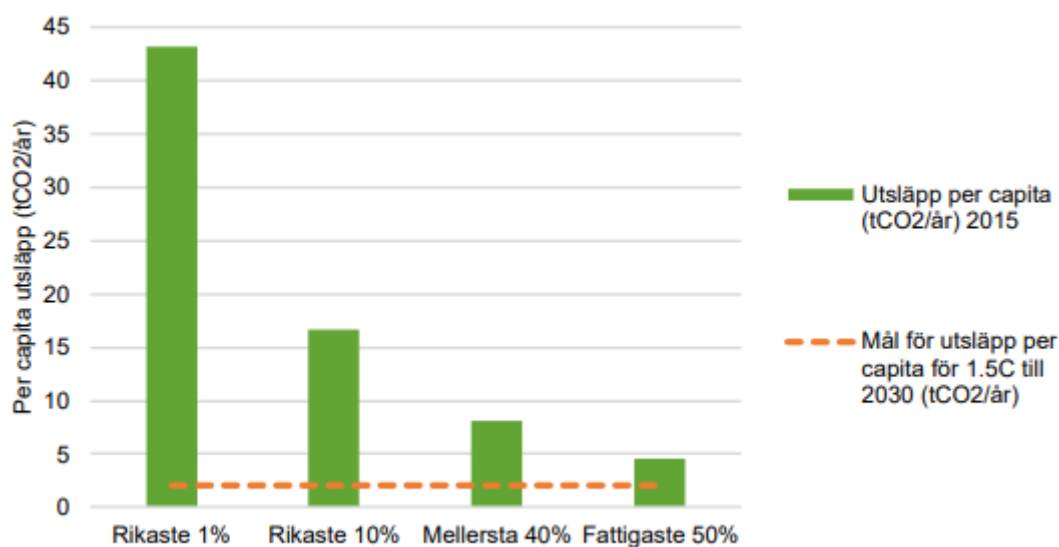
När samhället ställer om ska det ske på ett socialt hållbart sätt. Vänsterpartiet vill skydda låg- och medelinkomsttagare från en skadlig prischockspolitik. Den svenska borgerligheten har antingen anammat en vetenskapsföraktande och högerpopulistisk ståndpunkt av förnekelse, eller anslutit sig till vad som kommit att kallas ”Wall street climate consensus”, alltså den skola som förespråkar höjda priser på koldioxid och en stark tilltro till marknadens förmåga att hantera omställningen. Prischockspolitiken har tyvärr också präglats alltför mycket av de rödgröna regeringarnas klimatpolitik. Vänsterpartiet menar att priser, subventioner och skatter är viktiga verktyg i klimatom-

ställningen, men samhället behöver framför allt bygga hållbara alternativ till dagens klimatskadliga verksamheter.

Vi konstaterar att en ambitiös och ändamålsenlig klimatomställning är oförenlig med en nyliberal förståelse av marknader och ekonomisk politik och kortsiktig kommersiell vinstmaximering som dominerande faktor i samhällsekonomin. Vänsterpartiet söker stöd för att samhället i stället ska välja en annan, hållbar väg där vi genom omfattande investeringar styr bort från det fossila.

För att klimatomställningen ska bli verkningsfull måste hela samhället och alla delar av ekonomin ställas om. En utmaning av denna dignitet förutsätter gemensam handlingskraft och ett starkt samhälle.

Figur 14 Utsläpp per capita i Sveriges inkomstgrupper i 2015 jämfört med 2030-målet

Källa: Svensk klimatojämlighet, Oxfam 2020.

7.2 Det gröna samhällsbygget

Vänsterpartiet söker mandat för att genomföra ett historiskt omfattande investeringspaket för klimatet. Genom investeringar på 700 miljarder kronor vill vi de kommande tio åren se till att klimatomställningen accelereras på det sätt som efterfrågas av bl.a. Klimatpolitiska rådet. Med Vänsterpartiets föreslagna investeringar skulle Sverige ta reella steg mot att bli världens första fossilfria välfärdsland. Vi går från ord till handling och presenterar en politik som tar utmaningen på allvar och visar att samhällets svar på klimatkrisen måste vara i paritet med riskerna.

Vårt omfattande investeringsprogram kommer på en rad punkter att förbättra tillvaron i Sverige. Det kommer att bli lättare att resa med tåg i hela landet, boendemiljöerna kommer förbättras för miljontals hyresgäster runtom i vårt land och när fordonsparken elektrifieras förbättras stadsmiljöerna avsevärt. Renare industrier och tusentals nya arbetstillfällen till följd av investeringarna kommer att förbättra arbetslivet. Klimatpolitik från vänster stärker jämlikheten och bygger samtidigt ett robustare och mer pålitligt samhälle. Klimatomställningsfrågorna går hand i hand med välfärdsfrågor och andra helt avgörande frågor för vårt land. Det är trygga löntagare och invånare, med ett stabilt välfärdssystem i ryggen, som kommer att genomföra klimatomställningen.

Genom gemensamma ansträngningar kan klimatomställningen bli en katalysator för förbättrade levnadsvillkor i hela vårt land. Vänsterpartiet föreslår investeringar inom ramen för tre specifika områden, alla med stor påverkan på våra territoriella utsläpp. Utöver dessa områden krävs omfattande åtgärder även på andra håll.

7.2.1 Infrastruktur i hela landet

Inrikestransporter utgör den enskilt största delen av de territoriella utsläppen i Sverige. Hur befolkningen transporterar sig är beroende av de möjligheter som finns. Vänsterpartiet driver en politik som utgår från att det ska bli lättare, billigare och pålitligare att välja klimatfördelaktiga transportmedel. Av störst vikt är att bilresandet och inrikesflyget minskar i omfattning och att gods i betydligt högre utsträckning kan transporteras på järnväg och sjöfart.

Det är samhällets ansvar att möjliggöra en omställning av fordonsflottan och tillse behovet av laddinfrastruktur på fler platser i landet. Utbyggd fjärr- och regionalstågsförbindelse och en skärpning av kraven på inrikesflyget är viktiga komponenter i Vänsterpartiets omställningspolitik. Dessutom, genom att flytta över godstransporter till tåg och sjö minskar vi såväl utsläppen som slitaget på landets vägar, och vi skapar bättre stadsmiljöer och säkrare trafikmiljöer i hela landet.

För att nå våra klimatmål behöver samhället bli mer transporteffektivt och en ökad andel av persontransporterna behöver ske med gång, cykel och kollektivtrafik. Kollektivtrafiken har goda förutsättningar att skapa tillgänglighet för stora grupper i samhället för att ta sig till arbetsplatser, utbildning, fritidsaktiviteter och service. Kollektivtrafikens nytta för samhället beräknas uppgå till över 14 miljarder kronor netto varje år. Enligt Svensk Kollektivtrafik släpper en person som tar bilen till jobbet ut 45 000 gånger mer koldioxid än den som tar tunnelbana, spårvagn eller tåg. Mer än 90 procent av resorna i kollektivtrafiken sker med förnybara drivmedel eller el.

Vänsterpartiet framhärdar därför i att kollektivtrafiken behöver bli billigare för den enskilde samtidigt som den också byggs ut. Det ska vara lätt och kostnadseffektivt att välja kollektivtrafiken närhelst och varhelst det är möjligt.

Vänsterpartiet föreslår investeringar på transportinfrastrukturområdet om totalt 460 miljarder kronor. Investeringarna ska gå till att stärka befintlig tåginfrastruktur, tillskapa nya strategiska bansträckningar samt till den senaste teknikens utbyggnad av höghastighetsbana mellan våra storstadsområden. Vänsterpartiet bedriver en omfattande politik för en helhetlig och robust infrastruktur. I det arbetet ingår även att rusta upp befintligt vägnät där det på sina ställen är mycket uttjänt.

7.2.2 Ett robust elnät

En annan avgörande del för klimatomställningen är vår möjlighet att producera och transportera förnybar el. Lågt räknat behöver Sverige en ökad elproduktion och överföringskapacitet i absolut närtid som överskrider någon annan utbyggnad av förmågan i modern tid. För att industrisektorn och transportsektorn ska kunna elektrifieras krävs det omfattande investeringar i såväl produktion som distribution i hela vårt land.

Genom elektrifieringen av industrisektorn kan Sverige bli världsledande i produktionen av varor med stor klimatnytta. Fossilfritt producerad tågräls är bara en sådan produkt. När Sverige tar kliv in i den nyindustriella eran, där klimatkraven är överordnade kortsiktig vinstmaximering, krävs det att samhället tar ett större ansvar för utbyggnaden av hållbara alternativ.

Vänsterpartiet vill att samhället ska främja den här utvecklingen genom att investera i transmissionsnäten. Det är i högsta grad i samhällets intresse att infrastrukturen för el är väl utbyggd och tillförlitlig. Underhållet och utbyggnaden av transmissionsnäten är eftersatt och det krävs omfattande investeringar under de kommande decennierna för att Sverige ska kunna möta framtidens behov av el. Vänsterpartiet föreslår en satsning på 50 miljarder kronor på stamnäten för att undvika att hushåll och företag får bära kostnaden via höjda avgifter.

Vindkraften är den energikälla som är kostnadseffektiv nog och i tillräcklig omfattning kan byggas ut på kort tid. Vänsterpartiet, tillsammans med en rad andra aktörer, ser stor potential i den havsbaserade vindkraften. Även den landbaserade vindkraften kommer emellertid att behöva byggas ut för att möta behoven av el i alla delar av landet. Det är av stor vikt att vindkraften där den byggs ut också förenas med lokal nytta. På så sätt ges vindkraftsutbyggnaden legitimitet och långsiktighet i planeringen. Därför vill Vänsterpartiet att kommuner som upplåter mark för vindkraft ska kompenseras och avsätter 50 miljarder kronor för detta ändamål.

Den förnybara energin tjänar på en starkt förutsägbarhet. För att uppnå det krävs energilagring genom vätgas. Vänsterpartiet vill genomföra en större satsning på vätgas än vad som genomförs i dag. Framför allt handlar det om att skala upp produktionen och stödja den forskning som bedrivs på området.

7.2.3 Goda boendemiljöer och klimatsmarta fastigheter

Slutligen, det gröna samhällsbygget förutsätter trygga, bra och klimateffektiva bostäder. Det svenska miljonprogrammet har givit oss välbyggda och välplanerade flerfamiljshus i hela landet. Dessutom finns det mycket som tyder på att de robusta miljonprogramshusen lämpar sig väl för omfattande klimatanpassningar. Kostnaderna för klimatåtgärderna kan inte enbart hamna på hyresgästerna genom höjda hyror. Det gagnar hela samhället att såväl det befintliga som nya bostadsbestånd klimatanpassas.

Cirka 140 000 bostäder i miljonprogrammet är i akut behov av renovering och nästan lika många är i behov av renovering inom kort. Vänsterpartiet söker stöd för att de renoveringar som görs också ska bidra till klimatomställningen. Det handlar om allt från nya materialval till energieffektiviseringsåtgärder, solpaneler på taket och system för en lokal cirkulär ekonomi. Vänsterpartiet vill därför investera 100 miljarder kronor för att åstadkomma en effektiv och ändamålsenlig klimatanpassning av det befintliga bostadsbeståndet utan att det tynger hyresgästerna i för hög utsträckning.

För att vi ska kunna genomföra en effektiv klimatomställning förutsätts också att nybyggnationen av bostäder kraftigt minskar sin klimatpåverkan. Därför vill vi rikta investeringar mot en förbättrad nybyggnation genom ökad träbyggnation och nybyggnation i klimatreducerad betong. I nybyggda områden måste klimatperspektivet inkluderas i alla delar. På så sätt åstadkommer vi en bättre boendemiljö och ett starkt klimatåtagande för lång tid framöver. Vänsterpartiet föreslår därmed 30 miljarder kronor för investeringar i hållbar nyproduktion.

7.2.4 Från ord till handling

Det gröna samhällsbygget är inget abstrakt önsketänkande utan en möjlig väg framåt för att bygga ett hållbart, jämlikt och rättvist Sverige. Omställningen har tvingats fram av tidigare generationers agerande och görs för kommande generationers välfärd, vilket gör det rimligt att kostnaderna sprids över flera generationer. Investeringsprogrammet

kommer att bli en katalysator för jämlikhet, ökad produktivitet, minskad arbetslöshet och en modernisering av det svenska samhället. Klimatomställningen ska gå hand i hand med att medborgarna upplever ökad livskvalitet. Så går vi från ord till handling.

Tabell 3 Klimatinvesteringar, 2023–2032

Miljarder kronor

Befintlig transportinfrastruktur, inkl. nya sträckningar	170
Höghastighetsbana	290
Stärkt elöverföringskapacitet	50
Stöd till kommuner för upplåtelse av vindkraftspark	50
Klimatanpassningar befintligt bostadsbestånd	100
Klimatanpassningar nytt bostadsbestånd	30
Totalt	690

8 Pensioner som går att leva på

Vi tjänar in vår pension medan vi arbetar. Pension kan därför beskrivas som uppskjuten lön. Samtidigt finansieras dagens pensioner med avgifter på nuvarande löneinkomster. Därför är pensionssystemets utformning och hur den avstådda lönen används, av stor samhällsekonomisk betydelse. Vänsterpartiet vill att pensionssystemet ska ge verklig ekonomisk trygghet vid arbetslivets slut. Det allmänna pensionssystemet bör garantera pensioner motsvarande ca 65 procent av slutlönen för låg- och medelinkomsttagare. Med tjänstepensionen inkluderad blir kompensationsgraden givetvis högre. Pensionssystemet bör dessutom innehålla ett grundskydd som gör att ingen pensionär tvingas leva i fattigdom. Systemet ska också ge möjlighet att avsluta yrkeslivet i förtid med en rimlig pension för den som slitit ut sig under ett långt och tungt arbetsliv.

Vänsterpartiet vill ha en öppen och demokratisk process kring pensionerna i stället för den nuvarande icke-transparenta pensionsgruppen. Tills vi har ett nytt pensionssystem kommer Vänsterpartiet att verka för att förbättra det befintliga systemet.

8.1 Pensionssystemets brister

Pensionerna behöver höjas. Den genomsnittliga allmänna pensionen för årskull 1954 uppgick 2020 till 13 672 kronor per månad, före skatt. För kvinnor uppgick den till 12 689 kronor per månad och för män till 14 764 kronor per månad, före skatt. Nära hälften av landets kvinnliga pensionärer har så låg inkomstgrundad pension att de har rätt till garantipension.⁵⁵ Omkring 300 000 pensionärer i Sverige lever med låg ekonomisk standard.⁵⁶ Det är den högsta siffran i Norden.

När det nuvarande pensionssystemet infördes var målet att kompensationsgraden (pensionen som andel av slutlönen) i den allmänna pensionen skulle uppgå till 60 procent. Kompensationsgraden kan mätas på olika sätt. Enligt Pensionsmyndighetens standardtypfall uppgår kompensationsgraden från den inkomstgrundade pensionen till 50 procent för år 2020.⁵⁷ Den siffran inkluderar inte grundskyddet i pensionssystemet

⁵⁵ Forena (2022), Stora pensionsrapporten.

⁵⁶ Med låg ekonomisk standard avses en ekonomisk standard under 60 procent av medianvärdet för riket.

⁵⁷ Pensionsmyndigheten (2022), Nyblivna pensionärsers kompensationsgrader.

och beräknas i relation till inkomster under inkomsttaket. Därmed beskriver detta mått på ett tydligt sätt vad den inkomstgrundade pensionen ger i kompensation. I standardtypfallet tar Pensionsmyndigheten inte heller hänsyn till att det är vanligt att gå ned i arbetstid och därmed i lön under de sista arbetande åren. Därmed är standardtypfallets kompensationsgrad något lägre än den faktiska kompensationsgrad som myndigheten också redovisar, men mer rättvisande i beskrivningen av hur pensionen förhåller sig till inkomstnivån under arbetslivet.

Fackförbundet Forena beräknar kompensationsgraden för de som föddes 1954 till 45 procent. Den årskullen har hela sin pension enligt det nuvarande pensionsystemet. För den som arbetar längre, fram till riktåldern⁵⁸, kan kompensationsgraden komma att uppgå till drygt 50 procent på sikt.⁵⁹ Att höja pensionsåldern räcker alltså inte till för att åtgärda bristerna i systemet. Det går inte att dra någon annan slutsats av detta än att pensionsystemet har misslyckats med att leva upp till sitt löfte och att de åtgärder som pensionsgruppen vidtagit är otillräckliga.

När andra inkomster och tillgångar – från exempelvis arbete, tjänstepension, privat pensionssparande och kapitaltillgångar – också inkluderas i beräkningarna blir pensionärernas ekonomiska situation som genomsnitt betydligt bättre. Det har fått vissa debattörer att påstå att pensionerna inte behöver höjas. Dessa inkomster och tillgångar är dock mycket ojämnt fördelade inom gruppen pensionärer, där höginkomsttagare har betydligt högre inkomster och tillgångar än låginkomsttagare. Vänsterpartiet anser att den allmänna pensionen bör vara så pass bra att man ska kunna leva på den utan andra tillgångar och inkomster.

En jämförelse för 2019 visar att den femtedel män med högst inkomster i åldersgruppen 66 till 70 år hade en individuell disponibel inkomst över 33 100 kronor per månad, vilket motsvarar 144 procent av medianinkomsten bland befolkningen mellan 20 och 64 år. Samtidigt hade den femtedel kvinnor äldre än 80 år med lägst inkomster en disponibel inkomst under 12 000 kronor per månad, vilket motsvarar 52 procent av medianinkomsten i åldern 20 till 64 år.⁶⁰

8.2 Garantitillägget

Behovet av höjda pensioner är större för låginkomsttagare. Vänsterpartiet har under lång tid drivit på för att höja garantipensionen. Garantipensionen är en del av den allmänna pensionen och garanterar pension på en viss nivå. Den nivån räknas upp med prisindex, varför garantipensionen halkat efter den övriga befolkningen. Från det att garantipensionen infördes 2003 fram till 2019 hade pensionärer med garantipension i genomsnitt en real inkomstökning på 15,7 procent i jämförelse med 44,6 procent för förvärvsarbetare.⁶¹ Det är en central anledning bakom att pensionerna för vissa grupper är för låga i dag.

Vänsterpartiet har kommit överens med Socialdemokraterna och Miljöpartiet om att inkomsterna för de sämst ställda pensionärerna bör höjas. Höjningen föreslås genom ett

⁵⁸ Riktåldern bestäms utifrån medellivslängdens utveckling och styr åldern för när man tidigast kan ta ut allmän pension, eller få garantipension och bostadstillägg. Riktålder föreslås tillämpas från och med 2026 och då vara 67 år.

⁵⁹ Forena (2022), Stora pensionsrapporten.

⁶⁰ Pensionsmyndigheten (2022), Hur är pensionärernas ekonomiska levnadsförhållanden?

⁶¹ Proposition 2018/19:134 Förbättrat grundskydd för pensionärer.

garantitillägg om 1 000 kronor per månad, skattefritt, för närmare en halv miljon pensionärer med inkomstpension upp till 11 846 kronor per månad. Tillägget är konstruerat för att likna garantipensionen så långt som möjligt och fhas ut för de med inkomstgrundad pension mellan 11 846 och 14 346 kronor per månad. Förslaget innehåller också en höjning av fribeloppet i bostadstillägget, vilket leder till höjt bostadstillägg för omkring 200 000 pensionärer. Knappt 100 000 av de som får höjt bostadstillägg omfattas inte av garantitillägget. Det beror på att den övre gränsen, vid maximal bostadskostnad, för att kunna få bostadstillägg höjs från 21 900 till 22 900 kronor i månaden. I de inkomsterna räknas även tjänstepension, privat pensions-sparande, garantipension, garantitillägg och vissa kapitaltillgångar in. Sammantaget får strax över en miljon pensionärer ökad inkomst till följd av förslaget, i genomsnitt med 750 kronor per månad, skattefritt.

För att pensionssystemet ska ha allmänhetens förtroende måste det fungera för alla som omfattas av det. Vänsterpartiet menar att det offentliga bör ta ett större ansvar för vår gemensamma välfärd och inkomstrygghet. Sveriges pensionssparare och pensionärer ska inte vara beroende av privata lösningar för ekonomisk trygghet vid arbetslivets slut. Det ska inte vara ett personligt ansvar att trygga sin pension; det ansvaret ska vara politikens.

Vänsterpartiet har länge kämpat för höjda inkomstpensioner. När de sämst ställda pensionärerna får ökade inkomster skapas också ett tryck på förbättringar för övriga pensionärer. Nästa steg i att förbättra pensionärernas ekonomi är därför höjda inkomstpensioner.

8.3 Höjda inkomstpensioner

Inkomstpensionerna behöver höjas. Kompensationsgraderna i pensionssystemet är i dag långt ifrån de mål som sattes upp när politikerna beslutade om det nya systemet. Det är ett misslyckande. Vänsterpartiet presenterar här ett förslag som höjer inkomstpensionerna med omkring 13,4 procent 2024.

8.3.1 Höj inbetalningarna till pensionssystemet

Vänsterpartiet vill höja inbetalningarna till pensionssystemet från dagens 17,21 procent till 18,5 procent av bruttoinkomsten upp till intjänandetaket, vilket var tanken när det nuvarande pensionssystemet togs fram.⁶² Höjningen föreslås göras genom att den allmänna pensionsavgiften (som uppgår till 7 procent) växlas mot en höjning av ålderspensionsavgiften. Ålderspensionsavgiften, som är en del av socialförsäkringsavgiften, höjs från 10,21 procent till 18,5 procent. Höjningen kompenseras genom motsvarande minskning av den allmänna löneavgiften från 11,62 till 3,33 procent. Det skatteavdrag som kompenserar för den allmänna pensionsavgiften kan samtidigt slopas. Därmed står staten för kostnaden för de höjda inbetalningarna till pensionssystemet.⁶³

⁶² I dag betalas 18,5 procent av bruttoinkomsten upp till taket endast in för de med bruttoinkomst över 8,07 inkomstbasbelopp. För de med inkomster under 7,5 inkomstbasbelopp uppgår inbetalningarna till 17,21 procent och för de med inkomster mellan 7,5 och 8,07 inkomstbasbelopp betalas mellan 17,21 och 18,5 procent.

⁶³ Pensionsmyndigheten (2021), Effekter av höjda avgifter till det allmänna pensionssystemet.

Avskaffandet av den allmänna pensionsavgiften leder till en ökning av inkomstindex med 6,6 procent året efter det att avdraget avskaffas.⁶⁴ Därmed höjs pensionerna för dagens pensionärer med 5,9 procent.⁶⁵

En höjning av inkomstindex leder också till höjd maxtaxa för barnomsorg och höjt takbelopp för fastighetsavgiften. Avskaffandet av det skatteavdrag som kompenserar för den allmänna pensionsavgiften ökar utrymmet för andra skatteavdrag för personer med låga inkomster. Det leder därmed till att fler personer med låga inkomster omfattas av jobbskatteavdragen. Arbetsgivare som anställer vissa grupper, exempelvis unga, äldre och personer med som jobbar med forskning och utveckling betalar lägre arbetsgivaravgifter. Till följd av att ålderspensionsavgiften ökar med vårt förslag minskar utrymmet för riktade sänkningar av arbetsgivaravgiften. Samtliga dessa följd effekter för dessa övriga system som påverkas av inkomstindex måste samtidigt ses över.

Det allmänna pensionssystemet ger pensionsrätter upp till ett tak på 7,5 inkomstbasbelopp (44 375 kronor i månaden) av den pensionsgrundande inkomsten. Den pensionsgrundande inkomsten är lika med bruttoinkomsten efter att den allmänna pensionsavgiften om 7 procent har betalats in. Taket motsvarar därmed en bruttolön på 8,07 inkomstbasbelopp (47 747 kronor i månaden). Tjänstepensionen har en gräns på 7,5 inkomstbasbelopp av bruttoinkomsten. Inkomster över den gränsen ger betydligt högre pensionsrätter. Därmed ger inkomster mellan 7,5 och 8,07 inkomstbasbelopp extra pensionsrätter. Den föreslagna förändringen tar bort detta intervall med extra pensionsrätter.

Höjningen av inkomstindex höjer också den faktiska lönenivån på taken i pensionsystemen med 6,6 procent, eftersom de sätts i inkomstbasbelopp. Taken hamnar därmed nästan på en nivå som i dag motsvarar 8,07 inkomstbasbelopp (47 304 kronor i månaden). Vänsterpartiets pensionsreform innebär ändrade förutsättningar för tjänstepensionsystemen. Tjänstepensionens utformning är dock en fråga för arbetsmarknadens parter.

De föreslagna förändringarna gör pensionssystemet mer överskådligt och begripligt genom att hela inbetalningen för lönearbetare görs via arbetsgivaravgiften och att den pensionsgrundande inkomsten sammanfaller med bruttoinkomsten.

8.3.2 Höj pensionsrätterna för pensionärer och pensionssparare

Inbetald pensionsavgift ger pensionsrätter i motsvarande storlek. Den föreslagna höjningen av inbetalningarna till pensionssystemet görs som en del av arbetsgivaravgiften. Staten står för kostnaden – vi bär den alltså gemensamt. Därmed bör den leda till högre pensioner för oss alla. Vänsterpartiet anser att pensionsrätterna för såväl pensionärer som pensionssparare bör höjas i samma omfattning som inbetalningarna till pensionssystemet. Det innebär en höjning av pensionerna, för nuvarande och framtida pensionärer med ca 7,5 procent. Tekniskt görs förändringen genom att pensionsrätter som tjänats in innan de ökade inbetalningarna börjar gälla räknas upp med 7,5 procent.⁶⁶

⁶⁴ De höjda inbetalningarna om 7,5 procent leder till en höjning av inkomstindex med 6,6 procent. Det beror på att det endast är på inkomster upp till taket som den allmänna pensionsavgiften betalas in, som i förslaget avvecklas, medan inkomstindex påverkas av samtliga inkomster.

⁶⁵ Pensionerna ökar med 5,9 procent i stället för 6,6 procent eftersom premiepensionen inte räknas upp med inkomstindex (RUT 2022:231).

⁶⁶ Uppräkningen av pensionsrätter ska, i den mån det är möjligt, göras så att alla får en pension motsvarande vad 18,5 procent pensionsrätt skulle ha givit.

8.3.3 Inför en gas i pensionssystemet

Vänsterpartiet anser att det bör införas en gas i pensionssystemet, dels för att skapa symmetri i systemet gentemot den broms som redan finns, dels för att pensionerna ska höjas när det systemet har stora överskott. Tanken att systemet skulle innehålla en gas fanns redan när det infördes, men något beslut om att faktiskt införa den har ännu inte tagits.⁶⁷

Ett pensionssystem som innehåller både gas och broms beräknas över tid leda till att pensionerna ökar. Detta beror i huvudsak på att de fonderade tillgångarna och den arbetande befolkningen väntas öka, samtidigt som pensionssystemet kompenserar för den högre medellivslängden. Exakt hur gasen ska konstrueras kan med fördel utredas ytterligare då de utredningar som genomförts är några år gamla. Pensionssystemet har nu varit i drift ett antal år och lärdomarna från den tiden bör kunna bidra till att utveckla de befintliga förslagen om en gas.

Vänsterpartiet anser att det bör krävas ett riksdagsbeslut för att gasen ska aktiveras, i det fall en sådan införs, på samma sätt som vi anser att bromsen endast bör kunna aktiveras efter ett riksdagsbeslut. När bromsen aktiverades i början av 2010-talet kompenserade riksdagen pensionärerna genom skattesänkningar. Det hade varit betydligt bättre om riksdagen beslutat om att tillskjuta medel till pensionssystemet direkt, eller utifrån bedömningen att pensionssystemet skulle klara av de tillfälliga underskotten till följd av finanskrisen beslutat att bromsen inte skulle aktiveras. Samma logik bör gälla om en gas införs.

8.3.4 Övergångsregler

Förändringarna föreslås genomföras under kommande mandatperiod. Inbetalningarna till pensionssystemet höjs totalt med 1,29 procentenheter till 2024. Höjningen föreslås göras i två steg. År 2023 genomförs en fjärdedel av höjningen och resterande tre fjärdedelar genomförs 2024. År 2023 avskaffas den allmänna pensionsavgiften och det skatteavdrag som kompenserar för avgiften. Samtidigt höjs ålderspensionsavgiften till drygt 17,53 procent. År 2024 höjs således inkomstindex med 6,6 procent och pensionerna ökar därför med 5,9 procent. Samma år höjs pensionsrätterna för nuvarande pensionssparare och pensionärer med 7,5 procent. Sammantaget höjs pensionerna med 13,4 procent. Även inbetalningarna höjs till 18,5 procent. En gas införs i systemet 2025, då övriga föreslagna reformer är genomförda.

8.3.5 Exempel på höjda pensioner

Förslagen innebär att pensionen höjs med ca 13,4 procent.

Tabell 4 Effekter av förslag om höjda pensioner för några yrkesgrupper (kr/mån)

	Vårdbiträde	Lärare	Ingenjör
Slutlön	24 900	41 000	61 300
Ökning inkomstgrundad pension	1 665	2 742	2 942
Ökning disponibel inkomst	580	1 977	2 166
Garantitillägg 2022	1 000	0	0
Samlad ökad disponibel inkomst till 2024	1 580	1 977	2 166

Källa: Egna beräkningar.

⁶⁷ Pensionsmyndigheten (2021), Utdelning av överskott ur inkomstpensionssystemets buffertfond.

Anm.: Effekterna är beräknade utifrån att den inkomstgrundade pensionen har en kompensationsgrad på 49,9 procent, i 2022 års nivåer av grundskydd och utifrån skattetablell 32.

Ökningen av inkomstgrundad pension inkluderar inkomstpension och premiepension. Höjd disponibel inkomst avser här samma inkomster samt garantipension och inkomstpensionstillägg efter skatt, samt garantitillägget. Garantitilläggets storlek påverkas av den höjda inkomstpensionen, varför storleken på tillägget 2022 redovisas separat. För de som får garantitillägg 2022 bör alltså den samlade inkomstökningen från i dag till 2024 beräknas genom att slå samman garantitillägget från 2022 och ökningarna 2024.

Kompensationsgraden är högre för de med låga inkomster, eftersom grundskyddet höjer den allmänna pensionen relativt slutlön. För de med högre inkomster blir kompensationsgraden lägre eftersom inkomster över taket inte ger pensionsrätter. Exemplet i tabellen ovan kan användas för att förklara detta. Vårdbiträdets kompensationsgrad beräknas öka från 53 till 61 procent efter garantitillägg och den här föreslagna höjningen. Lärarens kompensationsgrad beräknas öka från 49,9 till 57 procent och ingenjörens från 39 till 44 procent.

För de som klarar av att arbeta längre blir kompensationsgraden högre. Pensionsgruppen har i promemorian Höjda åldersgränser i pensionssystemet och andra trygghetssystem (Ds 2019:2) visat att deras föreslagna höjningar av åldersgränserna i pensionssystemet höjer pensionsnivåerna till i genomsnitt 53 procent av slutlönen.

8.3.6 Offentligfinansiella effekter

Reformen föreslås genomföras under två kommande år varför de offentligfinansiella effekterna fördelas över 2023 och 2024. Eftersom pensionerna och inkomstindex föreslås höjas i ett steg 2024 ökar statens och kommunsektorns skatteinkomster det året, samtidigt som utgifterna för grundskyddet och inkomstpensionstillägget minskar.

De samlade offentligfinansiella effekterna uppgår till en kostnad om 18,9 miljarder när reformen är fullt genomförd. Statens kostnader uppgår till drygt 21 miljarder kronor. Kommunsektorns finanser beräknas stärkas med 14,7 miljarder kronor 2024, varav 13,7 miljarder kronor består av ökad inkomstskatt. Ålderspensionssystemets finanser försvagas med drygt 12 miljarder kronor.

Tabell 5 Offentligfinansiella effekter av förslaget, miljarder kronor.

	2023	2024
Staten	-5,7	-21,3
Grundskydd* och inkomstpensionstillägg	0	6,6
Skatt**	-0,8	1,2
Skattered. allmän pensionsavgift	149,4	154,4
Allmän löneavgift	-157,3	-188,1
Statlig ålderspensionsavgift	-2,2	-9,7
Ålderspensionsavgifter över taket	4,8	14,3
Övrigt***	0,5	0
Kommuner	-0,3	14,7
Ålderspensionssystemet	6,8	-12,3
Tillägspension	0	-8,6
Inkomstpension	0	-38
Allmän pensionsavgift	-149,4	-154,4

	2023	2024
Ålderspensionsavgift	153,9	178,8
Statlig ålderspensionsavgift	2,2	9,7
Totalt	0,8	-18,9

Källa: Beräkningarna är baserade på RUT 2022:426.⁶⁸

* Garantipension, bostadstillägg och garantitillägg.

** Statlig skatt, public service-avgift, kapitalskatt, skattereduktion förvärvsinkomstbolagsskatt, bolagsskatt.

*** Höjd avgift: staten arbetsgivare, sänkt premie till tjänstepensionen.

Eftersom ökade inkomster för kommunerna inte är en avsedd effekt av reformen föreslås staten kompenseras för det i kommande budgetprocess. Som framgår nedan gör vi bedömningen att pensionssystemets finanser klarar av de ökade utgifterna, varför vi inte föreslår några tillskott till systemet från staten. Sammantaget innebär detta att nettokostnaden för staten därmed uppgår till 5,9 miljarder kronor 2023 och 6,6 miljarder kronor 2024.

8.3.7 Pensionssystemets finanser

De ökade utgifterna för pensionssystemet följer av höjningen av inkomstindex som innebär högre pensioner och därmed större utbetalningar från pensionssystemet. Höjningen av pensionsrätterna kompenseras med höjda inbetalningar. Eftersom inbetalningarna föreslås öka i två steg under kommande två år men pensionsutbetalningarna sker först 2024 är effekterna för ålderspensionssystemet som störst 2024. Höjningen av inkomstindex höjer värdet på befintliga pensionsrätter. Den innebär alltså inte en permanent ökad belastning på pensionssystemets finanser.

Pensionssystemets finanser och prognoserna för det är goda, vilket framgår av tabell 5 och figur 15 nedan. Den ökade kostnaden för pensionssystemet, som redovisas ovan, är i sammanhanget högst hanterbar.

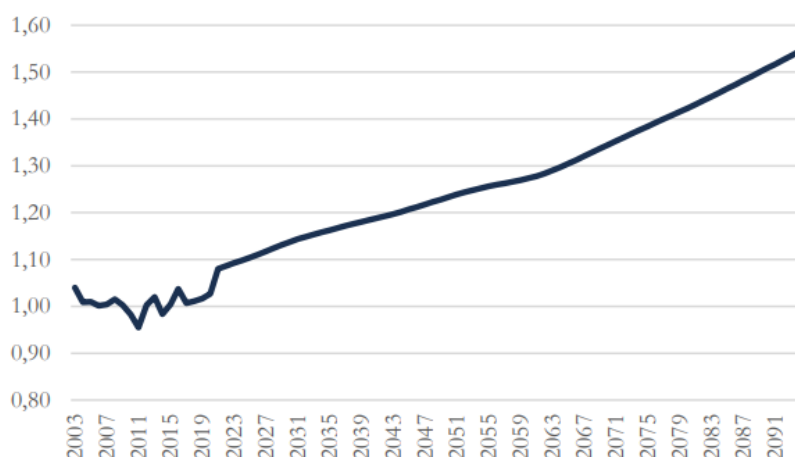
Tabell 6 Pensionssystemets tillgångar och skulder (mdkr)

	2020	2021
Buffertfond	1 696	2 004
Avgiftstillgång	8 893	9 188
Tillgångar	10 589	11 192
Pensionsskuld	9 783	9 991
Balanstal	1,08	1,12

Källa: Pensionsmyndigheten (2022), ORANGE RAPPORT 2021: Pensionssystemets årsredovisning.

⁶⁸ Följdeffekter av förslagen, på exempelvis jobbskatteavdrag och arbetsgivaravgifter, är inkluderade.

Figur 15 Utveckling av balanstalet i Pensionsmyndighetens basscenario

Källa: Regeringskansliet (2022), Analys av förutsättningar för höjda inkomstgrundade pensioner.

Balanstalet beräknas sjunka till omkring 1,04 efter att de föreslagna reformerna är fullt genomförda (givet att de ökade utgifterna i ålderspensionssystemet inte finansieras).⁶⁹ Efter 2024 beräknas balanstalet utvecklas enligt kurvan i figur 15 ovan, och nå över 1,1 under 2040-talet. Bromsen aktiveras när balanstalet går under 1 och gasen aktiveras, enligt det ursprungliga förslaget om att införa en gas, när balanstalet hamnar över 1,1. De föreslagna förändringarna innebär ökade nettoinkomster för pensionssystemet 2023 och ökade nettoutgifter för pensionssystemet från 2024. Därmed minskar chansen att en gas aktiveras de närmsta åren. Befintliga prognoser över pensionssystemets framtida utveckling pekar dock även på att risken för att bromsen aktiveras är liten.⁷⁰ Om underskotten tillfälligt blir för höga bör riksdagen besluta om att bromsen inte ska aktiveras då prognoserna tyder på att systemet klarar av ett kortvarigt underskott.

8.3.8 Ytterligare ändringar inom pensionssystemet

De förslag som presenteras här syftar till att höja pensionerna nu. De innebär inte att bristerna i pensionssystemet är åtgärdade. Den främsta anledningen till att pensionerna urholkats är att vi lever längre i dag än när pensionssystemet infördes. Givet pensionssystemets konstruktion kräver det att vi arbetar längre för att få en rimlig pension, vilket många inte klarar. Arbetsmiljön och arbetsvillkoren har inte förbättrats på de sätt som krävs för att möjliggöra ett längre arbetsliv generellt. Systemet behöver reformeras både för att höja pensionerna generellt och för att kunna ge ekonomisk trygghet åt de som sliter ut sig i förtid.

Vänsterpartiet anser bl.a. att konstruktionen med delningstal – dvs. att den samlade pensionsbehållningen delas med den förväntade återstående livslängden – behöver ses över, eftersom den är en starkt bidragande orsak till att pensionerna har urholkats över tid. Konstruktionen innebär dessutom att låginkomsttagare som generellt lever kortare får lägre pension.

Vi anser också att ordningen med en förskottsränta som leder till högre pension vid pensionstillfället för att sedan betalas av under åren som pensionär behöver ses över,

⁶⁹ RUT 2022:426.

⁷⁰ Regeringskansliet (2022), Analys av förutsättningar för höjda inkomstgrundade pensioner och Konjunkturinstitutet (2022), Hållbarhetsrapport 2022 för de offentliga finanserna.

eftersom den leder till att äldre pensionärer, framför allt kvinnor, har mycket låga pensioner.

Dessutom behöver skyddet för de som sliter ut sig i förtid genom ett långt och hårt arbete förstärkas. Den trygghetspension som regeringen föreslagit efter krav från Vänsterpartiet är välkommen och nödvändig, men mer behöver göras. Vänsterpartiet anser att den som har arbetat i 44 år bör ha rätt till garantipension, oavsett ålder.

De kompensationsgrader som beskrivs här och som oftast nämns i debatten förutsätter ett helt arbetsliv utan längre avbrott. För den som är arbetslös, sjukskriven eller föräldraledig under längre perioder blir pensionen ännu lägre. Vänsterpartiet anser att pensionsrätterna bör grundas på den bakomliggande inkomsten i stället för den ersättning man får vid arbetslöshet, sjukskrivning eller föräldraledighet.

Likaså behövs fortsatta förstärkningar av grundskyddet. Inte minst för de som saknar tillräckligt antal bosättningsår i Sverige för att ha rätt till full garantipension. Bostadstillägget bör också ses över då det under senare år genomgått flera förändringar utan tillräcklig analys, och problemen med stora mörkertal fortsatt kvarstår. Vänsterpartiet kommer att återkomma med förslag på dessa områden.

Nooshi Dadgostar (V)

Hanna Gunnarsson (V)

Tony Haddou (V)

Maj Karlsson (V)

Karin Rågsjö (V)

Håkan Svenneling (V)

Jessica Wetterling (V)

Ali Esbati (V)